

XIII. YÜZYILDA KONYA'NIN BİR İLİM MERKEZİNE DÖNÜŞMESİNDE İRANLI ÂRİFLERİN ROLÜ

Abdurrahim Alkış*

Öz

Anadolu Selçukluları'nın başkenti olan Konya 13. yüzyıl'da İslâm âleminin önemli ilim merkezlerinden birisi olmuştur. Şehir, Anadolu Selçuklu sultanlarından **Sultan Mesûd** döneminde (1116-1155) başkent olmuş ve kısa sürede önemli bâzı medreselere ev sahipliği yapmıştır. **Sultan Mesûd**'un oğlu II. Kılıçarslan döneminde Konya ve çevresindeki şehirlerde câmiler, zâviyeler, medreseler ve askerî üsler kurulmuş; buralara İran tarafından âlimler, tüccârlar ve gâzîler gelmeye başlamıştır. **Alâeddîn Keykûbâd** dönemiyle (1220-1237) beraber Konya, Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri olmuş şehrin müdâfaa nizamı için kaleler ve surlar tahkîm edilmiştir. Konya'nın güvenilir ve gelişmiş bir şehir olması, şehirde çok sayıda medrese, tekke ve zâviyenin kurulması İranlı âlim ve âriflerin ilgisini çekmiştir. Zirâ buradaki yöneticilerin ilim adamlarına gösterdiği saygı ve onlar için hazırladığı imkânlar İranlı ulemâ ve urefânın nazarını celb etmiştir. XII. ve XIII. yüzyılda İran coğrafyasından özellikle de Urmiye, Hoy, Tebriz, Şiraz, Belh, Buhara, Semerkand gibi diyarlardan akın akın İranlı ve Turanlı aşîretler, âlimler ve ârifler Konya'ya gelmeye başlamıştır. 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ savaşında Selçuklular - Moğollardan büyük bir darbe alsalar da - hâkimiyetleri altında bulunan şehirlerde İran tarafından kaçan halklara kapılarını açmış böylece hâkimiyetleri altında bulunan şehirler büyük bir göçle karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışmamızda, iki asrı aşkın bir süre Konya ve çevresinde hüküm süren Anadolu Selçukluları döneminde şehre gelen İranlı âriflerden ve Farsça yazdıkları eserlerden kısaca basedeceğiz. Sonrasında Konya'nın bir ilim merkezi olmasındaki katkılarını irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Konya, İran, Ârif, Selçuklular, Tasavvuf

THE ROLE OF IRANIAN SCHOLARS IN TURNING KONYA IN TO A CENTER OF SCIENCE IN THE 12TH CENTURY

Abstract

Konya, the capital of the Anatolian Seljuk, became one of the important centers of science in the Islamic world in the 13th century. The city became the capital city during the reign of **Sultan Masoûd** (1116-1155), one of the Anatolian Seljuk sultans, and soon settled many madrasahs. During the reign of **Sultan Masoud**'s son **II. Qılıch Arslan** period, mosques, lodges, madrasahs and military bases were established in Konya and the surrounding cities and so scholars, merchants and ghazi started to come here from Iran. With the period of **Ala ad-Din Kayqûbâd** (1220-1237), Konya became one of the biggest cities of Anatolia, and the fortresses and walls were fortified for the protection order of the city. The fact that Konya is a reliable and developed city, the establishment of many madrasahs, dervish lodges and lodges in the city attracted the attention of

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi:28.09.2020, Accepted / Kabul Tarihi: 29/09/2020

DOI: <https://doi.org/10.26791/sarkiat.787447>

* Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı, abdurrahimalkis@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6125-8625>

Iranian scholars and scholars. Owing to the respect shown by the rulers here to the scholars and the opportunities they prepared for them have cited the point of view of the Iranian scholars. In the 12th and 13th centuries, Iranian and Turanian cultists, scholars and religious scholars from Iranian geography, especially from lands such as Urmiya, Khoy, Tabriz, Shiraz, Belkh, Bukhara and Samarkand, started to come to Konya. In the Kösedağ war in 1243, the Seljuks - even though they received a great blow from the Mongols - opened their doors to the peoples fleeing from the Iranian side in the cities under their rule, so the cities under their rule faced a great migration. In this study, we will briefly talk about the Iranian traditions who came to the city during the period of Anatolian Seljuks who ruled in Konya and its surroundings for more than two hundred years and the works they wrote in Persian language. Then we will try to examine their contribution to Konya to becoming a center of science.

Keywords: Konya, Iranian, Scholar, Seljuks, Sufism

GİRİŞ

Konya, Anadolu coğrafyasının tarihî merkezlerinden birisidir. Şehir, uzun yıllar Med ve Pers gibi İrânî milletlerin hâkimiyetinde varlığını sürdürmüş ve ardından Rumlar tarafından ele geçirilmiştir. Rumların Hristyanlığı resmî din olarak kabul etmeleriyle beraber hâkimiyet alanları genişlemiş ve Anadolu'daki hükümrânlıkları muhkem bir hâl almıştır. İslâmiyyetin tulûu vaktinde iki ezeli rakîb olan İranlı ve Yunanlı milletler bu coğrafya üzerinde mücadelelerine devam etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm, Rûm sûresiyle bu tarihî mücadeleye değinmiş ve rekâbetin devâm edeceğine işâret buyurmuştur. İslâm dîni doğduktan kısa bir süre sonra Müslümanlar tüm İran coğrafyasına hâkim olmuş ve güçlü bir kültürel etkileşim olmuştur. Anadolu'nun İslâmlaşması ise kısmen 1100'lü yıllarda ve kısmen de 1450'li yıllarda gerçekleşmiştir. Rum diyarı şehirlerinden birisi olan Konya 1100'lü yıllarda İslâmiyetle tanışmış ve çok kısa bir süre içerisinde bölgeye gelen yeni dînin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. **Nizâmülmülk**'ün irşâdıyla bazı Selçuklu emîrlerinin Anadolu'ya hâkim olmalarıyla beraber Konya; Bağdâd, Şam, Semerkand, Tebriz, Nişabur, Tûs, Şiraz, Kahire ve Mûsul şehirleri seviyesinde İslâm âleminin önemli bir ilim merkezi hâline gelmiştir.

Bu arada belirtmemiz gereken tarihî bir hakikat de İrân'dan Anadolu'ya olan göçün mimârının **Nizâmülmülk** olduğudur. Anadolu'ya gelen **Süleymân Şâh**'ın babası **Kutalmış** 1064 yılında **Alparslan**'a karşı giriştiği mücadelede ölmüş, **Alparslan** onun esir düşen çocuklarını öldürmek istemiş fakat bu durumun uğursuzluk getireceğini ve devletin bekasına etki edeceği düşüncesiyle **Nizamülmülk** onu bu niyetinden vazgeçirmiştir. Bunun yerine hadise çıkarmalarını önlemek ve gazalara katılarak hizmette bulunmalarını sağlamak amacıyla onları Bizans sınırına sürgüne gönderdermeyi uygun bulmuştur.

Konya Rum hâkimiyeti döneminde sıradan bir şehir iken Anadolu Selçuklularının hâkimiyeti ile beraber yarımadanın en büyük şehri olmuş ve kısa bir süre içerisinde önemli bir ilim merkezi hâline gelmiştir. İslâmiyet İran tarafından gelen akınlar sayesinde bölgeye ulaşmış ve buradan gelen din adamları sayesinde bölgede kök salmıştır. Bu bölgeye gelen âlim ve âriflerin diğer İslâmî coğrafyalardan ziyâde İran coğrafyasından gelmesi dikkat çekmektedir. Gelen ulemâ ve urefânın memleketlerine baktığımızda bunların ekserisinin İrân-zemîn (İran topraklarında yaşayan), Fârsî-zebân (Fars dilini konuşan) ve İrânî-nijâd (İran kökeninden) olduklarını müşâhede ediyoruz. Bunlar Konya'ya geldiklerinde kendi dillerinde yâni Farsça tâlîm ve taallümde bulunmuş; vaazlarını, sohbetlerini bu dilde îrâd etmiş; eserlerinin birçoğunu da bu dilde te'lîf etmişlerdir. Nitekim **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî**, **Şeyh Şemseddîn-i Tebrîzî**,

Şeyh Sadreddîn-i Konevî, Hâce Evhadüddîn-i Kirmânî, Kadı Sirâcüddîn-i Urmevî, Ahî Evrân gibi pek çok âlim ve ârif ders ve irşâdlarında Farsça'yı kullanmışlardır.

Bu makalemizde ilk önce İrânî âlimlerin göç ederken Konya'yı tercih etmelerinin sebeplerini ortaya koymaya çalışacağız. Ardından İrân'dan gelen âlimlerin bir listesini sunacağız. En son olarak da bunların İslâm düşüncesine katkılarından ve Konya'daki çeşitli faaliyetlerinden bahsedeceğiz.

Çalışmamızda **İbn Bîbî**'nin *el-Evâmîrü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, **Kerîmüddîn Mahmûd Aksarayî**'nin *Müsâmeratü'l-Ahbârve Müsâyeretül-Ahyâr*, **Mevlânâ**'nın *Mektûbât*, **Ahmed Eflâkî**'nin *Menâkibü'l-Ârifin*, **Ferîdun Sipehsâlâr**'ın *Risâle-i Sipehsâlâr*, **Şeyh Evhadüddîn Kirmânî**'nin *Menâkıbnâme*, **Râvendî**'nin *Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr*, **Ünsî-yi Mevlevî**'nin *Şehnâme* gibi dönemin önemli eserlerinden istifade ettik. Şayân-ı bahstir ki bu eserlerin tamamı Farsça'dır ve müelliflerin çoğu İrân coğrafyasından gelmedir. Bu dönemin önemli âriflerinin hayatlarını ve Konya ile ilişkilerini ise DİA'nın ilgili maddelerinden istifade ederek sunmaya çalıştık.

A. İranlı Âriflerin Konya'yı Tercih Etmelerinin Sebepleri:

XIII. yüzyılda İslâm âleminin en önemli ilim merkezleri Bağdad, Şam, Kahire, Musul, Merv, Merağa ve Konya şeklinde sıralanabilir. Konya dışındaki diğer saydığımız şehirler Sahâbe döneminde yânî 600'lü yıllarda fethedilirken Konya şehri ise ancak 1100'lü yıllarda fethedilmiştir. Bahsi geçen şehirlerin her birisinin 1200'lü yıllarda en az dört yüz yıllık İslâmî birikimleri varken Konya yeni ele geçirilmiş olmasına rağmen güçlü bir ilim çekim merkezi hâline gelebilmiştir. Bu süreçte İrân cihetinden gelen âlim ve ârifler sâyesinde şehir önemli bir ilim merkezi olmuş, İslâmî ilimler alanında yazılmış pek çokönemli eserburada te'lif edilmiştir.

İrân'dan gelen ilim adamlarının Konya'yı tercih etmelerinin tabîatiyle irili ufaklı pek çok sebebi vardır. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Fetihle Beraber Konya ve Çevresine Gelen Aşîret, Cemâat Gibi Toplulukların Ekserisinin İrânî Olması, Bunların Farsça Konuşmaları, Geri Kalanların da Ekserisinin Bu Dili Anlayabilmeleri

Çalışmamızın bu kısmına, ilim dünyasına bir eleştiri ile başlamak isteriz. Zîrâ Cumhuriyet döneminde Anadolu Selçukluları ile ilgili hazırlanan tezlerde, “devletin resmî dili her ne kadar Farsça olsa bile halk ekseriyet itibâriyle Türkçe konuşmuştur” şeklinde iddialar savunulmuştur. Fakat dönemin yazılı kaynaklarına baktığımızda durumun böyle olmadığını görüyoruz.¹ Bu gerçekliğe dâir çok sayıda açık kanıt vardır. Fakat bunların tamamını saymak mümkün değildir ve biraz da yersizdir. Her şeye rağmen buna dâir birkaç örnek vermekte fayda vardır.

Söz gelimi Tatarlardan kaçıp Anadolu'ya sığınan ünlü sûfi **Necmüddîn-i Râzî** (654/1256), Kayseri, Sivas ve Malatya gibi Anadolu şehirlerinde kaleme aldığı ve **Sultan Alâeddîn Keykûbâd**'a ithâf ettiği *Mirsâdü'l-İbâd* isimli eserinin mukaddime kısmında eserini neden özellikle Farsça yazdığını şöyle anlatmaktadır:

¹ Ayrıca belirtilmesinde fayda olan bir husus da cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Anadolu Selçuklu sultanlarının türbelerine ve mirâslarına büyük haksızlıkların yapılmış olduğudur. Zîrâ Konya Selçuklu sultanları ve dönemin âlimlerinin bir kısmının mezârları tahrip edilmiş bir kısmı ise tamamen yok olmaları için kaderine terk edilmiştir.

در بیان آنکه این کتاب را نهادن سبب چه بود حاصه پیرسی. قال الله تعالی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رُسُولٍ إِلَّا يَلْسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾ (ابراهیم: 4) وقال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: «كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ». بدانکه اگرچه در طریقت کتب مطول و مختصر بسیار ساخته اند و در آن بسی معانی و حقایق پرداخته ولیکن بیشتر بتازی است و پیرسی زبانان را فایده زیاده نیست.

با یار نوغم کهن باید گفت

لابد بزبان او سخن باید گفت

لا تفعل وافعل نکند چندین سود

چون با عجمی کن و مکن باید گفت

Bu kitabın neden özellikle Farsça olarak yazıldığına gelince: Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Hiçbir resûlümüz yoktur ki Biz, onu kendi kavminin lisanıyla göndermiş olmayalım. Tâ ki onlara (kendi lisanlarıyla) beyan etsin diye’ (İbrâhim: 4) âyeti ve كَلِّمُوا النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ ‘İnsanlarla anlayabilecekleri bir şekilde konuşunuz’ hadîs-i şerifi sırınca bu eseri özellikle lisân-ı Pârsî’de inşâ etmem gerekti. Bil ki! Evet, tarikat konularında irili ufaklı bir sürü eser kaleme alınmıştır. Ve bu eserlerde pek çok mânâ ve hakikatler serdedilmiştir. Fakat bunların çoğu Tâzî/Arap dilinde te’lîf buyurulmuştur. Pârsî-zebân olanlar bu eserlerden pek de istifade edememektedirler. (Şiir):

Yeni sevgiliye eski derdleri anlatmak gerek,

Özellikle de onun diliyle anlatmak gerek.

“Lâ-tef’al”, “ve’f-’al”² fazla da fayda sağlamaz,

Zîrâ acemî’ye/İrânlıya “kon”, “me-kon”³ demek gerek.⁴

Bu yüzyıllarda halkın ekserisinin Farsça konuştuğuna dâir bir diğer önemli metin de XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın başlarında yaşayan **Azîz Esterêbâdî**’nin *Bezm û Rezm* isimli eserinde geçmektedir. Nitekim **Kadı Burhâneddîn-i Sivâsî** döneminin târihini yazan **Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî** bu eserini Arapça yazmak istediğini fakat halkın Fars diline olan meyli, çoğunluğun bu dili konuşması ve bütün resmî yazışmaların bu dille yapılması üzerine Farsça kaleme aldığını dile getirmektedir:

و من بنده که بقلت بضاعت مرقوم و بعدم استطاعت قائل و معترف در مبدأ حال که از حضرت سلطنت لازالت مخضرة الأرجاء و مخضلة الأنحاء بتصدیر این مآثر و تحریر این مناقب و مفاخیر مشار و مأمور شدم خواستم که مضمون کتاب بزبان تازی تقریر کنم و حاصل ما فی الباب عبارات عربی موشح سازم و این عروس را در کسوت عراق جلوه دهم و طرز آن بنقش حجاز معلم و مزین گردانم (...). اما چون اهالی ممالک روم بزبان پیرسی مایل و راغب بودند و اغلب سکان و قطان آن بلاد بلغت دری قائل و ناطق و جمیع امثله و مناشر و مکاتبات و محاسبات و دفاتیر و احکام و غیر آن بدین لغت مستعمل و متداول و دواعی و خواطر همگان بنظم و نثر پیرسی مصروف و مشغول مبنی بر این مصلحت (...). بارز شد که این کتاب بزبان پیرسی مسطور گردد و این دری طری در سلک عبارت دری انتظام پذیرد تا فوائد آن میان خاص و عام شایع و مستفیض شود و منافع و مستودعات آن جمله را مفهوم و مستفاد گردد.

“Satacak malı olmadığını ikrâr eden, söyleyecek sözünün bulunmadığını îtirâf eden bendeniz, işin başında, Hazret-i Sultan (memleketi hep âbâdân ve verimli olsun) tarafından bu eserin yazılması ve onun menâkıbının anlatılması için görevlendirildiğim zaman bu konuları Arapça ibârelerle takrîr etmek, bu gelini Irak kisvesinde süslemek ve Hicâz nakışlarıyla müzeyyen etmek isterdim. (...) Fakat Rum ülkelerinde yaşayanların cumhûrunun Pârs diline meyilli olmaları ve ona rağbet göstermeleri, o belde sâkinlerinin büyük bir kısmının Derî (Fars) dilini kail ve nâtık; menşûrât, mukâtebât, muhasebât defterleri ve diğer hükümlerin tamamının bu dilde kaleme alınması, herkesin

² Arapça’da “yap” ve “yapma” mânâlarına gelen emir fiiller.

³ Farsça’da “yap” ve “yapma” mânâlarına gelen emir fiiller.

⁴ Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî (Necmeddîn Râzî/Dâye), *Mirsâdü’l-İbâd mine’l-Mebde’i ile’l-Meâd*, hzr. Hüseyin el-Hüseyinî en-Nîmetullâhî, (Tahran: Matbaa-i Meclis, 1352), 7.

aklının Pârs nazmı ve nesriyle meşgul olması bizi Pârsça yazmaya yöneltti. Ve nihâyet bu güzel Derî (Farsça) ile inci mesâbesinde olan ibâreler intizâm buldu. Tâ ki bu eser avâm ve havâs bütün insanlar arasında şâyî olsun, ondan feyiz alınsın, içerisinde yer alan bilgilerden herkes istifade etsin diye.”⁵

Yukarıdaki metinlerden açıkça anlaşıldığı üzere o dönemde Rûm diyârı diye isimlendirilen Anadolu'da halkın büyük çoğunluğunun Farsça konuştuğu görülmektedir. Nitekim Farsça'nın Anadolu'daki bu hâkim konumu beylikler dönemi ve Osmanlı Beyliği'nin ilk dönemlerinde de geçerliliğini korumuştur.⁶ Dânişmedliler, Cândârlılar, Germiyânlılar, Mengücekerler, Artuklular, Karamanlılar, Aydın Beyliği ilmî çalışmalarında ve resmî yazışmalarda Farsçayı esas almışlardır.⁷ Aydın Beylerinden **Umûr Bey** yaklaşık olarak 800 yıl önce bedraka vergisini kaldırdığına dâir yazdığı kitâbeyi Farsça olarak nakşetmiştir.⁸ **Alâeddîn Cimrî** Karamanoğullarının da desteğiyle Konya'ya hâkim olunca **Cimrî** yönetimince “Bundan sonra dîvânda, dergâhta, bârgâhta, mecliste ve meydânda Türkçe'den başka dil kullanılmayacaktır”⁹ kararı alınmasına rağmen bu yönetimde bile resmî dil Farsça olmuştur. Türkçeyi resmî dil yapmak Osmanlılar'a kalmıştır. Bu cihetle Türk dilinin hâkimiyeti ve gelişmesinde Osmanlıların payı büyüktür.

2. Mevlânâ, Kirmânî, Sadreddîn Konevî, Sirâcüddîn Urmevî, Ahî Evrân Gibi Meşhûr Zatların Ders ve Sohbetlerini Farsça Yapmaları

İranlı ilim talipleri ismi geçen meşhûr zatlardan ders almak için Konya'ya ilmî seferler düzenlemişlerdir. Nitekim **Eflâkî** şöyle der: “Hemçunân menkûldur ki Mevlânâ aşkı ve bilgisi zuhûru âlemde münteşir olunca ekâbir-i ulemâ u meşâyih-i Buhârâ u Deşt lâ-yenkati' bir şekilde Rum'a gelip o hazreti ziyâret etmeye başladılar. O bahr-i maânîden inciler buldular. Ve rivâyet edildiğine göre bir gün Buhârâ ve Semarkand'dan yirmi kadar nefer gelip ona mürîd olup Konya'ya yerleştiler.”¹⁰

⁵ Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî, *Bezmi u Rezm*, (İstanbul: Evkâf Matbaası, 1928), 537.

⁶ Osmanlıların kuruluş dönemlerinde konuşulan dil, yazılan eserler ve kitâbeler umûmiyetle Farsça'dır. Farsça'nın Anadolu'daki hâkimiyetinin numûnelerinden bir tanesi de Çelebî Sultan Mehmed tarafından 1419'da yaptırılan Bursa'daki Yeşil Câmî ve Türbe'de bulunan kitabelerdir. Kitabelerden bir tanesi şu şekildedir:

هر که این دولت نه خواهد پایدار
دایما اندر جهان مقهور باد
این عمارت تا ابد معصور باد
صاحبش بر دشمنان منصور باد

“Her kim bu devletin dirliğini istemezse // Cihân içinde dâimâ kahra uğrasın
Bu imâret ebediyyen mâmûr kalsın // Sâhibi düşmanlar üzerine galebe çalsın.”

⁷ Anadolu beyliklerinin bir kısmının isimleri Farsça'dır: “Danişmend”, “Cândâr”, “Germiyân”... gibi.

⁸ İlgili kitâbe Denizli Müzesi'nde bulunmaktadır. Sarayköy ilçesi Teke köyü yakınlarında bulunan Demirtaş isimli köprüye ait olan kitâbe şu şekildedir:

شکر و سپاس آن خدایرا که گردنکشان گرمیان و بیغاه ترکان بر ما مطیع کرد شکر این نعمت من که امور بن محمد بک ام این بدرقه را برداشتم . هرکه وضع کند بر لعنت خدا باد

“Şükür ve nîmet o Allah'a olsun ki serkeş Germiyânlıları ve bâğî Türkleri bize mutî kıldı. Yine şükredelim ki; Ben Mehmet oğlu Umûr Bey'im, 'Bedraka'yı kaldırdım. Her kim yeniden onu koyarsa Allah'ın lâneti üzerine olsun.” Bk. Aydın İli ve İlçeleri Kültür Eğitim Araştırma ve Geliştirme Derneği (AKEAGD), “Aydın Dernek” (Erişim 23 Temmuz 2020)

⁹ Cumhuriyet dönemi târihçilerinden Köprülü, Turan, Köymen ve Sümer gibi bu dönemi çalışan pek çok yazar bahsi geçen sözü yanlışlıkla hep Karamanoğlu Mehmet Bey'e nisbet ederler. Hakikatte bu karar İbn Bîbî'nin eserinde geçtiği üzere Cimrî yönetiminin aldığı kararlardandır.

¹⁰ Şemseddîn Ahmed el-Eflâkî el-Ârifî, *Menâkübü'l-Ârifîn*, hzr. Tahsîn Yazıcı, (Ankara: TTK Basımevi, 1959), 1/269.

Mevlânâ'nın sohbetlerine sadece Konya'dan değil memleketin dört bir yanından katılım vardı. Sohbet halkalarına devlet yöneticileri, tüccârlar, âlimler, tarikat erbâbı, farklı millet ve mezhep müntesipleri katılırdı. Buna rağmen **Hz. Mevlânâ**'nın meşhûr *Mecâlis-i Seb'â* isimli eserini Konya'da farklı meclislerde Farsça îrâd etmesi hem dönemin ilim ve kültür seviyesi hem de Farsça'nın yaygınlığını göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Bu Yüzyılın bir diğer bilgini **Sadreddîn Konevî**'nin ders halkaları, *Fusûs* okumaları, Hadîs okumaları şöhret bulmuş ve İslâm coğrafyasının dört bir yanından talebe çekmişti. İleride bahsedeceğimiz üzere bu ders halkalarında da ağırlık İranlılardaydı. Tabiatıyla dersler de Farsça okunuyordu.

Bu asrın bölgedeki kadı'l-kudât'ı **Sirâcüddîn Urmevî** Irâk, İran, Suriye ve Mısır diyârlarında tanınan bir âlimdi. Ders halkalarında her millettten talebe bulunur dersler Arapça ve Farsça işlenirdi. Hatta **Urmevî**'nin talebeleri sonraki dönemlerde Osmanlı medreselerinin kurucu isimleri olmuştur.

3. Sûflerin Anadolu'ya Olan Mânevî Muhabbetleri

Hatırlayacağımız üzere **Hz. Mevlânâ** ve babası **Bahâ Veled** pek çok âlim gibi memleketlerinden hicret edip Anadolu'ya rağbet etmişler ve seyir haritalarında en son Konya'da kalmayı karar kılmışlardı. Ailecek Belh'ten ayrıldıklarında **Mevlânâ Celâleddîn** henüz beş yaşındaydı. Bağdâd, Mekke, Kâbe ziyaretlerinden sonra Şam'a gelen kabile Eyyübî meliki **Melik Eşref**'in ahâlisi tarafından iyi karşılanıp kendilerinden burada kalmaları istendiyse de **Bâhâ Veled**, "Allah, yurdumuzun Rum ülkesinde olmasını buyuruyor, bizim toprağımız Dârü'l-Mülk olan Konya'dır" diyerek bu isteğe rıza göstermemiştir.¹¹

Mevlânâ'nın hayatını ve menâkıbını ilim târihinin idrâkine sunan **Eflâkî**, onun Horasan'dan Anadolu'ya niçin geldiğini de şöyle anlatmaktadır:

"(Hazretin) önemli dostlarından bazı meşâyih-i izâm -Allah kadr û kıymetlerini yüce kılsın- rivâyet ederler ki: Bir gün **Mevlânâ** hazretleri gerçeklerin özünü ve gizli sırları açıklamada coşmuştu. Tam o sırada buyurdular ki: 'Hak Teâlâ'nın Rum halkı hakkında büyük inâyeti vardır ve **Siddîk-ı Ekber**'in duasıyla da bu halk bütün ümmetin en merhamete lâyık olanıdır. En iyi ülke de Rum ülkesidir. Fakat bu memleketin insanları, Mâlikü'l-Mülk'ün aşk âleminde ve derûnî zevkten çokça bîhaberdirler. Müsebbibü'l-Esbâb -şânı azîz olsun ve saltanatı yüce olsun- hoş bir lütufta bulundu, sebepsizlik âleminde bir sebep yaratarak bizi Horasan ülkesinden Rum vilâyetine çekip getirdi; neslimize de bu temiz toprakta konacak yer verdi ki, onların bakır gibi olan vücutlarına ledünnî îksîrimizden nûrlar saçalım da tamamıyla kimyâ, irfân âleminin mahremi ve dünya âriflerinin hemdemi olsunlar: (Şiir):

از خراسانم کشیدی تا بر یونانیان تا در آمیزم بدیشان تا کنم خوش مذهبی

Beni Horasan'dan çekip Yunanlılar içine (Anadolu'ya) getirdin ki onlarla haşır-neşir olup hoş bir mezhep vücuda getireyim."¹²

4. Anadolu Selçuklu Sultanlarının Âlimlere Olan Saygıları, Âlimler-Ârifler İçin Medrese, Tekke ve Zâviye Gibi Müesseseler Kurmaları

Horasanlı **Ünsî-yi Mevlevî** *Şehnâme* isimli eserinde Konya'da Selçuklular zamanında 360 zâviye, 70 hânkâh, 7 büyük câmi ve 300 tâne mescidin olduğunu ifâde eder.¹³

¹¹ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, 1/14, 16, 22.

¹² Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, 1/ 207.

Dönemin kaynaklarına baktığımızda bu dönemde çok sayıda câmî, medrese, tekke ve zâviye kurulmuştur. Bu kurumlar önemli atamaların yapıldığını ve hatta bâzen bu atamalar hususunda dînî kurumlar arasında rekabetlerin yaşandığını müşâhede etmekteyiz.

5. Anadolu Selçuklu Sultanlarının Ehl-i Sünnet Akâidini Esas Almaları ve Bu Akâidenin Tasavvufî Yorumunu Tercih Etmeleri

Mirsâdü'l-İbâd'ın yazarı **Necmüddîn-i Râzî (Dâye)** Moğollardan kaçarken ve kendisine mesken ararken bu konuda şöyle der: “Vatan-ı me'lûfumdan umudumu kesince din ve dünya salâhını ehl-i sünnet ve cemâatin yaşadığı diyârda buldum. Bunlar; âfât, bid'at, hevâ ve taassubtan pâk imişler. Memleketlerinde emn ü adalet, maişet açısından dirlik düzenlik varmış. O diyârda dindâr, âlim, âdil ve insaflı bir pâdişâh varmış. (...) Memleketleri hakkında bilgi sâhibi olan tüccârlara ve re'y sahiplerine sordum soruşturdum. Dediler ki: bu özellikte bir yer bu zamanda ancak Rum şehirlerinde olabilirmiş. Hem ehl-i sünnet ve cemâat'tirler; hem adâlet ü insâf ü emniyetle donanmışlardır. Allah'a şükürler olsun o diyârda Selçukluların bakîyesive mübârek âilenin yâdigârı olan bir pâdişâh varmış. Müslümanlar bu dönemde rahat, huzur ve emniyeti o hanedanın sâyesinde bulmuşlar.”¹⁴

6. Hristiyan Rum Coğrafyasında İslâm Dînini Yayma Hedefleri

Abbasî halîfesi **Nâsır li-dînillah** Sühreverdîye tarikatının kurucusu **Ebu Hafs Ömer Sühreverdî**'yi fütüvvet anlayışını te'sîs ve tahkîm etmek için Anadolu'ya göndermiş ve o devlet ricâlî tarafından şahâne ve efsâne bir karşılama töreniyle karşılanmıştır. Bu dönemde **Sühreverdî**'nin Anadolu'da temsilcileri olan **Evhadüddîn-i Kirmânî** ve **Ahî Evrân** gibi fütüvvet teşkilâtı kurucu isimleri teşkilâtın temel unsurları olan abdâlân-ı rum, bâciyân-ı rum ve gâziyân-ı rum tâifeleri çerçevesinde etkili İslâmlaştırma çalışmaları sürdürmüşler. Ayrıca dikkate değer bir siyâsî cereyân da Selçuklu devleti, Abbâsî Hilâfeti ve Eyyübîlerle önemli ölçüde bir ittifâk içerisinde olmalarıdır. Nitekim bu asırda Konya'nın Bağdât ve Şam'la sıkı bir irtibatı vardır. Bahsi geçen şehirlerin arasında ilmî seferler çok canlıdır. Konya'ya gelen âlim ve âriflere baktığımızda onların mutlaka bu şehirlerden birisine gidip orada ilmî çalışmalar yaptıklarını görüyoruz. **Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Kirmânî, İbnü'l-Arabî, Sirâcüddîn Urmevî, Ahî Evrân, Sadreddîn Konevî, Sühreverdî, Irakî, Şîrâzî, Dâye** vb. pek çok âlim aynı zamanda Şam'a sefer düzenlemişler ve bir müddet orada kalmışlardır.¹⁵

7. Anadolu Selçuklu Sultanlarının Anadolu'da Âdeta Yeni Bir Pers Devletini İnşâ Etmeleri ve Kendilerini İranlı Saymaları

Claude Cahen¹⁶, **Speros Vryonis**¹⁷ ve **Carole Hillenbrand**¹⁸ gibi batılı târih araştırmacılarının ve dönemin Bizans târihçilerinin¹⁹ de fark edip belirttikleri gibi bu

¹³ Bk. Mikail Bayram, *Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*, (Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2008), 4.

¹⁴ Necmeddîn Râzî, *Mirsâdü'l-İbâd*, 11.

¹⁵ Belirtilmesi gereken bir husus da sûfî çevrelerin bu dönemde Müslümân devletlerarasında sürekli mekik dokumaları ve onları haçlılara karşı birliğe dâvet etmeleridir. İbnü'l-Arabî'nin, Sühreverdî'nin, Kirmânî'nin bu alandaki çalışmaları kayda değerdir.

¹⁶ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu (La Turquie pré-Ottomane)*, çev. Erol Üyepazarcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 191, 225, 310, 343.

¹⁷ Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Proce of Islamization from the Eleventh through the Ffteenth Century*, (Berkeley Los Angeles London: University of California Press, 1971), 384.

dönemde Anadolu’da “ikinci” bir İran devleti kurulmuştur.²⁰ 12. ve 13. yüzyılda Konya ve çevresinde dinde²¹, dilde²², sanatta²³, yönetimde²⁴, mîmârîde²⁵, askeriye²⁶, edebiyatta²⁷ İrânî unsurlar hakîmdir. Sultanlar lakap olarak Med ve Pers pâdişâhlarının lakaplarını kullanmışlar ve dönemin târihçileri tarafından onların devâmı olarak kabul edilmişlerdir. Örneğin; Keyhüsrev, Keykâvus, Keykubâd, Keyferîdun gibi ünvanları kullanmayı tercih etmişler.²⁸ Bunun bir göstergesi olarak **Ğiyâseddîn Keyhüsrev** sultan olunca **Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî**, ona şöyle seslenmiştir:

قیصر که زمین بیای حشمت فرسود قصرش ببلندی ز فلک برتر بود
ای کیخسرو که جاش داری بنگر کو قصر کجا قیصر گویی که نبود

“Kayser’in ayağının altında yer eskimekteydi, Kasrı yükseklikte feleklerden daha yüksekti,

Ey Keyhüsrev, bak onun yerini almış durumdasın, o kasr/köşk nerede? Kayser ise sanki hiç yaşamadı buralarda”²⁹

Bu dönemde Sultanlar kendi namlarına İran kültürü cinsinden olan Şehnâmeler yazdırmışlar, Farsça konuşmuşlar, Farsça şiir yazmışlardır. Devlet yönetimini İrânî devletler nizamına göre intizâm etmişler. Söz gelimi; Emîr-i Cândâr, Emîr-i Silâh, Emîr-i Âlem, Câmedâr, Emîr-i Çâşnigîr, Serhenghâ-yi Çâvuş, Hâcibü’l-Hüccâb gibi müesseseler kurmuşlardır. Dönemin sultanlarının İranlı âlimlerin yazdığı eserler ile yetiştiklerini görüyoruz. Nitekim I. **Alâeddîn Keykubâd** dâimâ **Nizamülmülk**’ün *Siyâsetnâme*’sini, **İmâm-ı Gazzâlî**’nin *Kimyâ-yı Saâdet*’ini ve *Siyerü’l-Mülûk*

¹⁸ Bk. Carole Hillenbrand, “Râvandî, the Seljuk Court at Konya and the Persianisation of Anatolian Cities”, *Mésogios* 25-26, *spesial issue Les Seldjoukides d’Anatolie*, ed. Gary Leiser, (Paris: 2005), 157-169.

¹⁹ Bk. Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), 56.

²⁰ Anadolu için “ikinci İran/the second Iran” tâbiri Claude Cahen *L’émigration Persane* adlı eserinde kullanmıştır. Bk. Hillenbrand, “Râvandî, the Seljuk Court at Konya”, 168.

²¹ Dînî kurumlar olan kadılık müessesesi ve medreselerde Farsça kullanılmıştır. Dînî eserler bu dilde te’lif edilmiştir.

²² Dil ile ilgili eserler genellikle Farsça yazılmış. Mahalle ve mekân isimlerinin önemli bir kısmı bu dildedir (Dervâze-i Konya, Ahmedek, Çâşnigîr, Halkabeguş, Fâhîrân, Debbâğân gibi). Kısmen de Arapça tercih edilmiştir.

²³ Minyatür, tezhip, hat, kitap unsurları, vb. sanat eserlerinde İrânî çizgî tâkip edilmiştir.

²⁴ Yönetimde İslâm öncesi İran devlet sisteminin yanı sıra Nizamülmülk’ün te’sis ettiği devlet nizamı esas alınmıştır.

²⁵ Bu dönemde inşâ edilen saray, kervansaray, künbed, türbe, medrese ve câmilerde İrânî hatlar pek bârizdir.

²⁶ Askeriyede Rûm, Türk, Kürd, Ermenî unsurlar bulunmakla birlikte Kazvinli, Deylemli, Tebrizli, İsfahânli gibi Fars unsurların ağırlığı söz konusudur. Sultan Alâeddîn’in Konya’ya gelişini tasvîr eden İbn Bîbî, o ve askerlerini İrânî kahramanlara benzetir. “Kazvinli, Deylemli, Frenk, Rûm, Rus beş yüz serheng gürz ve teberzînleriyle devlet sahibinin rikâbının yanında koşuyorlardı. Güçleri Rüstem’e ihtişâmları Gazanfer’e, kinleri Gurgîn’e atılğanlıları Gîv’e benzeyen 120 cândâr şâhın çevresini sarmış keykubâdî külâhı başına koymuş olan cihân pâdişâhının atının dizginini çekiyordu”. Benzeri teşbihler için bk. el-Hüseyin b. Muhammed b. Alî el-Câferî er-Ruğadî İbn Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-Umuri’l-Ala’iye (Selçuknâme)*, trc. Mürsel Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996), 1/23, 25, 30, 33 vd.

²⁷ Bu dönemde yazılan Şehnâmeler bir diğer ifâde ile Selçuknâmeler Farsça yazılmıştır. Ayrıca Sultanlar, vezirler, âlim ve ârifler bu dilde şiir yazmışlar.

²⁸ İzeddîn Kılıçarslan b. Mesûd oğlu Ğiyâseddîn Keyhusrev’i veliaht tâyin ederken şöyle der: “Oğlum Keyhusrev’in çehresi Menuçehr’e ihtişâmı Ferîdûn’a benzemekte, iyi talihe sahip olup padişahlık özelliklerini taşımaktadır.” (İbn-i Bîbî, *el-Evâmirü’l-Alâiyye*, 1/36).

²⁹ Bk. Hâmid Ebu’l-Fahr Evhadüddîn Kirmânî, *Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmanî -mukaddime-*, hzr. Bediüzzaman Firüzânfer, (Tahran: Büngâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1969), 26.

kitaplarını mütâlaa edermiş. Bu sultan aynı zamanda Konya ve Sivas'ın surlarına **Firdevsî**'nin *Şehnâme*'sinden bazı beyitler yazdırmıştır.³⁰ Anadolu'daki İrânî rengin en bâriz delillerinden birisi de günümüzde Anadolu coğrafyasında yaşayan insanların ekserisinin; şekil olarak bir Uygur, bir Özbek, bir Kırgız'dan ziyâde İrânî olan bir Fars'a bir Kürd'e bir Afgan'a bir Tacik'e benzemesidir. Hatta Türk milliyetçiliğinin kuramcıları dahi bu hakîkati teslim ederler.³¹

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilmî müesseselerine baktığımızda bu müesseselerde İran kültürünü yansıtan eserlerin te'lif edildiğini görüyoruz. İlgili dönemi çalışan araştırmacılardan **Mikâil Bayram**'ın yaptığı kütüphane taramaları çerçevesinde Anadolu Selçukluları zamanında 230 küsür eserin telif edildiğini ifade etmektedir. Araştırmacı bunlardan 20 tanesinin müellifinin meçhul olduğunu, geriye kalan eserlerin 80 müellif tarafından yazıldığını, eserlerden 145'inin Farsça, 68'inin Arapça, 15'inin Türkçe olarak kaleme alındığını, birkaç eserin de Süryanice ve Ermenice te'lif edildiğini tespit etmiştir.³²

8. Anadolu Coğrafyası Üzerinde Binlerce Yıl Süren İran-Yunan Mücadelesi

Yunanlılar/Rumlar Hristiyanlığı resmî din hâline getirerek dinin tesirli gücünden yararlanıp tüm Anadolu'ya hâkim olmuşlardı. Rumlar Hristiyanlığın da desteğiyle Anadolu'daki İran hâkimiyetine son vermişler ve bu topraklarda binlerce yıl bir sürü devlet kuran İrânî ve Yûnânî topluluklara hükümdârlık yapmışlardı. Kaderin bir cilvesi olarak İranlılar 600'lü yıllarda yeni doğan dini, yânî İslâm'ı kısa sürede benimserler ve bu dinin gücünden istifade ederek tekrar Anadolu'ya hâkim olurlar.

9. Anadolu Selçukluları Devletinde Vezirlerin Büyük Kısmının İranlı Olması

Büyük Selçuklular döneminde olduğu gibi Anadolu Selçukluları'nda da vezîrler ekseriya İranlılardan müteşekkildir. Anadolu Selçukluları daha Anadolu'ya girmeden bu uygulamayı kendilerine âdet hâline getirmişlerdir. Nitekim:

- a. **Süleymân Şâh**'ın veziri **Hasan b. Tâhir**
- b. **İzeddîn Keykâvus**'un vezîri **Mecdüddîn Ebûbekir**
- c. **II. Gıyâseddîn Keyhüsrev** ve **II. İzeddîn Keyhüsrev**'in veziri **Şemseddîn İsfehânî**
- d. **Gıyâseddîn Keyhüsrev**'in vezirlerinden **Mühezzibüddîn Alî**
- e. **Rükneddîn Kılıçarslan**'ın veziri **Bahâeddîn Erzincânî**
- f. **II. İzeddîn Keyhüsrev**'in veziri **Necmüddîn Nahçivânî**
- g. Vezîr **Şemseddîn Mahmûd**,
- h. Dönemin en zengin iş insanı ve Anadolu'da Selçuklular döneminde en çok mîmârî eser inşâ eden Sâhibü'l-Hayrâtî ve'l-Hasenât lakablı vezîri **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**
- i. Vezîr **Pervâne Muînuddîn Süleymân**
- j. Vezîr **Mecdüddîn Muhammed**

³⁰ İbn Bîbî eserinde Anadolu Selçuklularının ordusunu Rûm ve Acem saymış yeri geldiğinde Türklerle yapılan savaşlarda karşı orduyu Türk ordusu olarak vasıflandırmıştır. "Bütün ova Türklerle dolu idi. Fakat onların miğferleri ateşe karşı ne yapabiliyordu ki. Türkler, ovada ay ışığı gibi parlayan ordunun zırhını gördükleri zaman, dünyanın baştanbaşa kılıç ve zırhla dolmuş, bütün ovanın tepe ve denizle örtülmüş olduğunu farkettiler. O zaman korkudan şarap içmeden sarhoş oldular. Kalpleri kandı ve canlarından ümitleri kestiler (İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiye*, 1/327, 402). İbn Bîbî, savaş alanında Sultan Alâeddîn'in Cemşîdî tahtı, Keykûbadî tacı, Ferîdunî kemeri'nden övgüyle bahseder (İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiye*, 1/382).

³¹ Bk. Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, (İstanbul: Türk Neşriyatı Yurdu, 1969), 1/29-30.

³² Bk. Mikâil Bayram, *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, (Konya: Kömen Yay. 2004), 107.

- k. Vezîr **Sâhib Fahreddîn Kazvînî**
 l. Vezîr **İzeddîn Muhammed Râzî**
 m. Vezîr **Alâeddîn Sâvî**
 n. Vezîr **Tacüddîn Mu'tez** gibi vezîrler hep İranlıydılar.³³

Burada -bu vezirlerin tamamı devlet için önemli vazifeler deruhte etmişlerse de- özellikle **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**, **Muînüddîn Pervâne** ve **Şemseddîn İsfehânî** gibi bazı önemli isimlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Zîrâ çoğu zaman devleti yönetmekte bâzen sultanlardan daha etkili olabilmişlerdir. Sözcüleri Moğol hâkimiyeti döneminde devlette vezîrlik vazifesinde bulunan **Şemsüddîn İsfehânî** ve İranlı ekibi âdetâ sultan gibi hüküm sürmüşler ve bâzen de Moğolların lehine çalışabilmişlerdir.³⁴ Bu vezîrlerden **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**, sırasıyla **II. İzzettin Keykavus**, **IV. Rükneddîn Kılıçarslan**, **II. Alâeddîn Keykubâd** ve onların oğulları **III. Gıyaseddîn Keyhüsrev** ve **II. Gıyaseddîn Mesud** olmak üzere beş ayrı padişah döneminde vezirlik yapmıştır. Ve buhranlı dönemlerde yaklaşık otuz yıl boyunca bütün resmî yazışmaları imzalamış, devleti tek başına idâre etmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminin ünlü târihçilerinden **Kerîmüddîn Aksarayî**, **Fahreddîn Alî**'nin vezirliği dönemi ile ilgili şöyle der: "Memleketin kıyısı, köşesi, onun hayır ve hasenat işleriyle mükemmel bir şekilde süslendi. Hayr kapıları, dinlenme mekânları, mescitler, medreseler, hangâhlar, zâviyeler ve ribâtlar bütün halka açık ve serbest oldu. Sıradan ve seçkin kimselere her türlü bağış, hediyeler verir sıra-i rahimde bulunurdu. Kendisi ile görüşme perdesinin kaldırılması ve kapısının açılma kolaylığı halk tarafından çok övülürdü. Öyle ki sıradan ve seçkin kimseler, diğer emirlerin kapılarına değil, onun yüce dergâhına büyük bir rağbet gösterirlerdi. Halka gösterdiği o görüşme kolaylığının bereketiyle vezirlik makamında uzun yıllar oturdu. O kadar ki dergâhından hiçbir zîruh memnun olmadan dönmemiştir"³⁵

Sâhib Atâ Fahreddîn Alî, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde 6 mescit, 1 darülhadis, 3 medrese, 2 hankâh, 3 imâret, 3 türbe, 2 kervansaray, 3 menzil, 1 kaplıca, 3 hamam, 6 çeşme, 3 buzhane, 1 ark, 13 hane ve 13 dükkân yaptırmıştır. Bunlar yaptırdığı eserlerinin tamamı değil; yalnızca bilinenleridir. **Sâhib Atâ**'nın târihi bilinen yapıları şunlardır: İshaklı Hanı ve Mektep ve Hamamı (647/1249), Akşehir'de Taş Medrese ve Mescit (648/1250), Konya Sâhib Atâ Camii (656/1258), Akşehir Hankah ve İmaret (659/1260), Konya İnce Minareli Medrese ve Mescidi (663/1264), Kayseri Sâhibiye Çeşmesi ve Mescidi (665/1266), Kayseri Sâhibiye Medresesi (666/1276), Ilgın kaplıcası ve hânı (666/1276), Konya Sâhib Atâ Hânkâhı (678/1269), Sivas Gök Medrese

³³ Anadolu Selçukluları döneminde vezirlik yapan devlet adamları hakkında ayrıntılı bilgiler için bk. Sadık Tezin, *Selçuklu Türkiye'sinde Devlet Adamları İle Dîni-İlmî Zümreler Arasındaki İlişkiler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014); Keziban Demirelişiçi, *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları (1075-1308)*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Erdi İlvan, *Türkiye Selçuklu Devleti Ve Vezirleri*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

³⁴ Şâyân-i bahistir ki Büyük Selçuklular döneminde de vezirlikler İranlıların kontrolündeydi. 120 yıllık iktidârları boyunca vezîrlik yapan 24 vezîrin 17'si İranlıdır. Geri kalan 7'sinin de İranlı olması muhtemeldir.

³⁵ Mahmûd b. Muhammed Kerîmüddîn Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, hzr. Osman Turan, (Ankara: Çâphâne-i Encümen-i Târih-i Türk, 1934), 64.

(670/1271), Konya Sâhib Atâ Türbesi (682/1283), Konya Tâhir ile Zühre Mescidi (13. yy. son çeyreği).³⁶

Bunların dışında târihi bilinmeyen pek çok yapı da bulunmaktadır: Sultan Hamâmı, Nâlıncı Bâbâ Künbeti, menziller, çeşmelere, dükkânlar, Ilgın'da bir hân, Akşehir'de bir hânkah, Kayseri'de mescid, Sivas'da imâretler, buzhaneler gibi.

Dönemin önemli bir vezîri de **Muinüddîn Pervâne**'dir. Asıl adı, **Süleymân b. Alî El-Deylemî** olan **Pervâne**, Türkiye Selçuklu Devleti'nin buhranlı dönemlerinde kudret ve nüfuz kazanmış saltanat makamı üzerinde hâkimiyet sağlamayı başarmış bir devlet ve din adamıdır. Selçuklu hâkimiyetinin İran asıllı devlet adamlarından, **Mühezzibüddîn Alî**'nin oğludur. Kaynaklarda **Deylemli Alî**'nin oğlu olarak geçmektedir. Kâşân'da doğan **Mühezzibüddîn Alî**, **Hasan Kazvîni**'nin torunudur. Onlar, Moğolların Irak'a girmesiyle Anadolu'ya göçetmişlerdir.

Mühezzibüddîn Alî'nin Anadolu'ya gelmesi **I. Alâeddîn Keykûbâd**'ın (1220-1237) Türkiye Selçuklu Devleti'nin başına geçtiği günlere denk gelmektedir. Kendisi iyi bir eğitim aldıktan sonra Anadolu'ya gelen bu şahıs, devletin önemli bir kademesinde görevde olan **Müstevfi Sadüddîn Ebû Bekir**'in hizmetine girerek çocuklarına Arapça öğretmeye başlamıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ünlü vezirlerinden birisi olan **Tâceddîn Mu'tezz**, Hârzemli **Mücîrüddîn Tâhir b. Ömer**'in oğludur. **Mücîrüddîn Tâhir**, **Sultan Celâleddîn Hârzemşâh**'ın veziri olup kendisi tarafından elçi olarak Selçuklu Sultanı **I. Alâeddîn Keykûbâd**'ın pâyitahtına gönderilmiştir.

Onun Hârzemli oluşu, **Mevlânâ**'nın kendisine hemşehrim diye hitap etmesine ve **Taceddîn Mu'tezz**'i diğer vezirlerden ayrı tutmasına bir bahane olmuştur. Aynı zamanda da **Mevlânâ**'nın ileri gelen müritleri arasında yer almıştır. **Eflâkî**'ye göre, o itibârlı, hayır sahibi, mert ve bilge bir adamdır. Anadolu'da pek çok medrese, hangâh, darü's-şifâ ve ribât onun döneminde ve himâyesinde binâ edilmiştir.³⁷ **Tâceddîn Mu'tezz**'in oğlu olan **Mücîrüddîn Emirşah**, 1280 yılında Moğol Hânı'nın fermanı ile Anadolu vezirliğine babasının yerine getirilmiştir. Bir süre Rum diyârı malikâne vergisi ve Moğol hazinesi için ayrılan memleketlerin gelirlerini toplamaya başlayarak İlhanlı hazinesinin temsilcisi olmuştur.

Bu arada belirtilmesinde fayda mülâhaza edilen bir husus da Anadolu Selçuklu Devleti'nde **Celâleddîn Karatay** gibi Rum ve **İhtiyârüddîn Hasan** gibi Ermeni vezirlerin de görev almış olmalarıdır. Devlet idâresinde yerli halklar da yer almış, bunların bir kısmı zamanla müslümân olmuştur.

Anadolu Selçukluları döneminde İranlıların hâkimiyeti pek bâriz bir şekilde ortadadır. İlhanlıların Anadolu'ya hâkimiyeti döneminde de Tebriz yönetimi tarafından bölgeye gönderilen vâlî ve bürokratlar ekseriya İranlı olmuştur. Bu da tabiatıyla memlekette yine İran rengini hükümfermâ kılmıştır.³⁸

B. 13. Yüzyıllarda Konya'ya Gelen İranlı Âlim ve Ârifler

³⁶ Sâhib Atâ ile ilgili detaylı bilgi için Bk. Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddîn Alî'nin Mimari Eserleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Ayben Erol, *Konya Sâhip Atâ Külliyesi Çinileri*, (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

³⁷ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, 1/239.

³⁸ Bk. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, 343.

Anadolu Selçuklularının bir diğer ifade ile Selâçika-i Rûm'un Konya ve çevresine hâkim olmasıyla beraber İran coğrafyasından kâfile kâfile insan toplulukları Anadolu'ya akın etmeye başlamıştır. Gelen bu topluluklar ekseriya İranlıdır. Bunların büyük bir kısmı İrân-nijad olup kavmen de Fars, Kürd, Afgan ve Tâcık gibi İrânî milletlerden iken bir kısmı da Türk, Tatar ve Moğol kökenli olup İrân-zemîn kavimlendendir. Bir diğer kısmı da farklı milletlerden olup Fârsî-zebândırlar, yâni farklı kavimlerden oldukları hâlde Farsça konuşup yazan kimselerdir. Alâkullihâl bunların tamamı bir şekilde İran coğrafyası ve kültürü ile sıkı irtibatlıdır. Gelen âlimler ve topluluklar ekseriya İslâm dininin Ehl-i Sünnet mezhebinin Eş'ariyye yorumunu benimsemiş kişiler olup ameldeki mezhepleri ise Şafî mezhebidir. Pekâlâ bu dönemde Hanefî mezhebini tâkip eden cemâat ve topluluklar da vardır.

Sözgelimi **H. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî**, **Mevlânâ'nın** babası **Bâhâ Veled** ve kutbu'l-büdelâ diye bilinen **Ahmed Fakîh** Hanefî mezhebine iktidâ etmişlerdir. Ekberîyyenin şeyh-i kebîr'i **Sadreddîn Konevî**, Mevlânâ'nın mürcîdi **Şems-i Tebrîzî**, devletin kadî'l-kudât'ı **Sirâcuddîn Urmevî**, Mevlânâ'nın sır kâtibi **Hüsâmeddîn Çelebî**, Evhadiyye tarikatının kurucusu **Şeyh Evhadüddîn Kirmânî**, Ahîlik teşkilatının Anadolu'daki kurucu ismi **Ahî Evrân**, *Leme'ât* yazarı **Fahreddîn Irakî**, İşrâk ârifî **Kutbüddîn Şîrâzî** gibileri Şafî-Eş'arî silsilesine müntesip âlimlerdir.

Anadolu Selçukları'nda seyreden Şafî-Eş'arî silsilenin Osmanlıların kuruluş döneminde de varlığını sürdürdüğünü görüyoruz.³⁹ Nitekim **Gazzâlî** ve **Râzî** gibi âlimlerin düşüncelerinin Anadolu Selçukluları ve Osmanlı dönemlerinde **Sadreddîn Konevî**, **Sirâcuddîn Urmevî**, **Kutbüddîn Şîrâzî**, **Allaüddîn Esved**, **Dâvûd Kayserî**, **Tâcüddîn Kürdî**, **Sâdeddîn Ahlâtî**, **Kadî Burhânüddîn**, **Sirâcuddîn Urmevî**, **Evhadüddîn Kirmânî**, **Ahî Evrân**, **Cemâleddîn Aksarayî**⁴⁰, **Efdallüddîn Huncî**, **Semseddîn Hüsrevşâhî**, **Molla Fenârî** gibi isimler ile temsil edildiği apaçaktır.

Bu arada Anadolu Selçuklularının kısmen Büyük Selçuklulardan devr aldığı mezhep mücadelelerinden bir nebze de olsa bahsetmek uygun olacaktır. Sûfî çevrelerin bu tartışmalara karşı tavrını ortaya koyma açısından bir iki numûne arz etmekte fayda vardır. Zîrâ pek çok örnekte olduğu gib onlar İslâm ümmetinin maslahatını mezhep taassubundan evlâ görmüşlerdir.

Sözgelimi **Eflâkî** ve **Sipehsâlâr**'ın naklettiğine göre; **Mevlânâ'nın** *Mesnevî*'deki muhâtabı **Hüsâmeddîn Çelebî** Şafî mezhebi müntesibi iken bir gün **H. Mevlânâ**'ya, "Bugünden itibâren **İmâm-ı Â'zam Ebû Hanîfe**'nin (r.a) mezhebine iktidâ etmek istiyorum. Zîrâ Hüdâvendigârımız Hanefîdir" der. **H. Mevlânâ** buyurur ki: "Hayır, hayır! Doğru olanı kendi mezhebin üzere durman ve onu muhafaza etmendir.

³⁹ Osmanlıların mezhepte Şafî-Eş'arî mezhepleri hattı yerine Hanefî- Mâtürîdî mezhepleri hattını ikâme etmeleri, dilde ve milliyet anlayışında Farsça yerine Türkçe'yi Fars kimliği yerine de Türk kimliğini kullanmaya başlamaları incelemeyi gerektiren bir konudur. Kanâatimizce bu değişim ve dönüşümün nedenlerini; ilk olarak Timur-Yıldırım Bayezid arasındaki mücadeleler ve bu mücadelelerde sultanların Moğol-Türk ahlâkına olan özentileri, Fâtih Sultan Mehmed döneminde Bizanslılarla ilişkiler neticesinde gelişen Bizans mirâscıslığı meselesi, Yavuz Sultan Selim-Şâh İsmâil döneminlerinde Osmanlı-Safevî rekâbeti ve son olarak Cumhuriyet dönemi ulus projeleri gibi târîhî vâkıalarda aramak lazımdır.

⁴⁰ Aksarayî neseben de Fahreddîn Râzî'nin neslindedir. Anadolu Selçukluları döneminde İran'dan gelen âlimler arasında Râzî'nin torunları olduğu gibi Gazzâlî'nin torunları da vardır. Onlar Konya'ya değil Aksaray'a gelmişler ve burada ilmî faaliyetlerini sürdürmüşler. Bk. Niğdeli Kadî Ahmed, *Niğdeli Kadî Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hafidü'l-Halik'ı (Anadolu Selçuklularına dair bir kaynak): (inceleme-tercüme)*, hzr. Ali Ertuğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015).

Fakat tarikimiz üzere yürüyesin ve insanları aşk caddesine irşâd edesin.”⁴¹ Binâenaleyh **Hz. Mevlânâ Mesnevî**’sinde şöyle der:

آن طرف که عشق می افزود درد بو حنیفه و شافعی درسی نکرد

Aşk’ın derd-efzûn olduğu tarafta // Bû Hanîfe û Şâfiî bir ders tâlîm buyurmadılar.⁴²

Yine **Menâkıbü'l-Ârifîn**’de bahsi geçtiği üzere emîrlerden **Atabeg Arslandoğmuş** büyük bir medrese inşâ etmiş ve vakfiyyesinde bu medresede ancak Hanefî mezhebîne müntesib bir müderrisin ders verebileceğini şart koşturmuş. **Arslandoğmuş** bu medresede sâdece Hanefîlerin fikihiyyât okumalarını istemiş, bu mekânda Şâfiîlere yer verilmemesini talep etmiştir. Fakat **Hz. Mevlânâ** bu durumu kabul etmemiş ve buyurmuşlar ki: “**İbn-i Mes’ûd** (r.a)’ın rivâyetine göre Hakk’ın yolunda mukayyed bir hayır nâ-mahdûttur. Hakk’ın rızasına uygun olan hayır kayıtsız ve şartsız olmalı ki hâlisen li vechillah olsun ve sevâbı kat kat artsın.”⁴³

Ardından **Mevlânâ**, bu medresenin müderrisliğine **Şemseddîn Mârdînî**’nin, tâyîn edilmesini ve ondan açıkta kalacak **Karatay Medresesi**’ne de **Asfahaddîn**’in atanmasını **Ekmeleddîn Tabîb**’den istemiştir.

Bu dönemde mezhepler arasındaki ilişkilere dâir önemli bir örnek de **Alâeddîn Keykûbâd** tarafından sergilenmiştir. Şâfiî mezhebîne müntesib olan **Emîr Celâleddîn Karatay**, **Keykûbâd**’ı anlatırken onun Hanefî mezhebi müntesibi olmasına rağmen sabah namazlarını Şâfiî mezhebîne göre kıldığını belirtir.⁴⁴

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi ârifler, mezhep taassubundan uzak durmuş, âlimler arasında vâki olan mezhep taassubunda selâm ve emniyeti esas almışlardır.

Anadolu Selçuklu Devleti döneminin mezhebî durumu hakkında belirtilmesi gereken bir husus ilmiye sınıfının en üst derecesini temsil eden kadı’l-kudatlık makamına **Sirâceddîn Urmevî**’nin tayin edilmiş olmasıdır. Bu tâyînden de açıkça anlaşılacağı üzere Şâfiî ulemâ bu dönemde oldukça etkin bir konumdadır. Nitekim kudretli vezîrlerden **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**, Sivas’ta yaptırmış olduğu Gök Medrese’nin vakfiyyesinde bu medresenin müderrisinin Şâfiî mezhebîne mensup olmasını şart koşturmuş. Şâfiîliğin etkin gücünün bir göstergesi olarak fütüvvet teşkilatını Anadolu’ya getirenlerin yânî; **Şihâbüddîn Sühreverdî**, **Evhadüddîn-i Kirmânî**, **Ahî Evrân**, **Hüsâmeddîn Çelebî** gibi zâtların Şâfiî mezhebîne müntesip olmalarını gösterebiliriz.

Araştırma ve incelemelerimizden yola çıkarak Anadolu Selçukluları Devleti’nde hâkim kimliğinin Fars-Eş’arî-Şâfiî kimliği olduğunu görüyoruz. Bu coğrafyada farklı İslâmî mezheplerin müntesipleri olmakla birlikte ekseriyetini bahsi geçen mezhep müntesipleri oluşturmuştur. Ayrıca devletin sınırları içerisinde Fars, Kürd, Tâcık, Afgan, Türk, Arap gibi Müslümân milletler ve Rum, Ermenî, Gürcü, Süryânî gibi Hristiyan milletler etnik unsurlar olarak varlıklarını devam ettirmiştir.

⁴¹ Ferîdun b. Ahmed Sipehsâlâr, *Risâle der Ahvâl-i Mevlânâ Celâleddîn-i Mevlevî*, hzr. Saîd Nefisî, (Tahran: İntişârât-ı Kütüphâne ve Çâphâne-i İkbâl, 1325), 180. Nitekim Hüsâmeddîn Çelebî’nin tavrına benzer bir tavır da Şâh-ı Geylânî tarafından sergilenmişti. Hazret mezhepler arası kavgayı önlemek için İmâm Şâfiî’nin mezhebîne tâbi iken zayıf tarafa yânî Hanbelî mezhebîne geçmişti.

⁴² Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevî-i Mânevî*, hzr. Nizâmüddîn Nûrî, (Tahran: İntişârât-ı Kitâb-ı Âbân, 1386), 402.

⁴³ Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifîn*, 2/444.

⁴⁴ Bk. İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, 245.

Şimdi de İran'dan gelen ve Konya'da iz bırakan önemli âlim ve ârifleri zikretmeye başlayalım. Bu âlimler çok tanınan şahsiyetlerden olduklarından dolayı kaynaklarda bunlar hakkında mâlumât bulmak oldukça kolaydır. Fakat biz daha çok onların Konya şehri ile ilişkilerini ve bu şehirde yaptıkları ilmî faaliyetleri aktarmaya çalışacağız.

1. Evhadüddîn-i Kirmânî

Tam adı **Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmânî**'dir (635/1238). Künyesi Ebû Hâmid'dir, lakabı Evhadüddîn, nisbesi ise Kirmânî şeklindedir. Bu nisbeti sebebiyle İran'ın Kirman bölgesinden olduğu anlaşılmaktadır. Mutasavvıf, velî ve Şâfiî mezhebinde fıkıh âlimidir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1238 târihinde Konya'da vefat etmiştir.

Evhadüddîn Kirmânî talebesi **Ahî Evrân** ile birlikte 1205 yıllarında Anadolu'ya gelmiş; **Muhyiddîn-i Arabî**, **Şems-i Tebrîzî**, **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** gibi zamânın büyük âlimleri ile görüşmüş ve ardından Konya'ya yerleşmiştir. Kendisi için kurulan dergâhta dersler verip talebe yetiştiren **Şeyh Kirmânî** yetiştirdiği talebeleri Konya'nın köy ve kasabalarına irşâd için göndermiştir.

Pek çok talebe yetiştiren **Evhadüddîn Kirmânî**'nin en önemli talebelerinden birisi **Sadreddîn Konevî**'dir. Kendisinden on altı sene feyz alan **Sadreddîn Konevî**, "Ben iki âlim-i dâna'nın sütlerini emmişim. Biri **Şeyh Muhyiddîn-i Arabî** ve biri hazret-i **Şeyh Evhadüddîn Kirmânî**'dir" demiş ve vefat ederken "Tâbûtumun üzerine **Evhadüddîn** hazretlerinin seccâdesini seriniz" diye vasiyet etmiştir.

1204 yılı gibi Anadolu'ya gelen **Şeyh Evhadüddîn** ertesi yıl, o sırada Konya'da bulunan **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** ile görüşmüştür. Uzun bir süre Malatya, Sivas ve Konya gibi şehirlerde ikamet etmiş de daha çok Kayseri'de kalmıştır. **Kirmânî**, bu şehirde evlenmiş ve Fâtıma adlı bir kızı olmuştur. **Evhadüddîn**, *Mirsâdü'l-İbâd* müellifi **Necmeddîn-i Dâye** ile Sivas'ta bir rivâyete göre de Malatya'da görüşmüştür. Anadolu'da kaldığı süre içinde Selçuklu Sultanı **Gıyâseddîn Keyhusrev** ile iyi ilişkiler kurmuştur. O, Anadolu'ya Abbâsî Halifesi **Nâsır-Lidînillâh** tarafından kurulan fütüvvet teşkilâtının bir mensubu olarak gelmiş ve **Ahî Evrân**'ın yetişmesinde büyük katkılarda bulunmuştur.⁴⁵

2. Ebu Hafs Şihâbüddîn Sühreverdî

Anadolu'da fikir ve faaliyetleri ile Selçuklu üzerinde etkili olan âlimlerden birisi de **Ebû Hafs Ömer Şihâbüddîn Sühreverdî**'dir. 539 (1145) yılında İran'ın Irak-ı Acem bölgesinin Cibâl eyâletinin Sühreverd köyünde doğmuştur.

Şeyh Sühreverdî, **Halife Nâsır-Lidînillah**'ın elçisi olarak fütüvvet teşkilatını yaygınlaştırmak için İslâm dünyasını dolaşır. Bu vesile ile Anadolu'ya gelen **Sühreverdî** 1214 yılında Selçuklu Sultanı **I. İzzeddîn Keykâvus** (1211-1220) ile görüşür. Daha önce de Sinop'un fethini haber vermek ve fütüvvet teşkilatına girmek için **I. İzzeddîn Keykâvus** tarafından Bağdâd'a gönderilen **Konevî**'nin babası **Mecdüddîn İshâk** Abbâsî halifesinden çeşitli hediyeler alarak vemeşhûr fütüvvetnâme'yi yazdırarak Konya'ya döner. **Sühreverdî**, **Mecdüddîn İshâk**'ın Bağdâd'taki bu girişimlerinden sonra halifenin elçisi olarak Konya'ya gelir ve fütüvvet teşkilatına girişin yolunu açar. Selçuklu sarayında başta sultan olmak üzere bütün devlet erkânının hazır bulunduğu büyük bir törenle karşılanır. Bahsi geçen törende **Şeyh Sühreverdî** fütüvvet büyüğü olarak **I. İzzeddîn Keykâvus**'a fütüvvet elbisesi giydirir.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgiler için bk. Nihat Azamat, "Evhadüddîn Kirmânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/518-520.

Sultan ile birlikte devletin yöneticileri de bu teşkilata katılır. **Sühreverdî** akabinde de fütüvvet hırkası ve bazı hediyelerin yanında *Kitâbü'l-Fütüvvet* aldı eserinden bir nüshayı sultana sunar.

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd tahta geçince (1220-37) **Sühreverdî** tekrar Anadolu'ya gelir. **Nâsır-Lidînillâh, Sühreverdî**'yi Anadolu'da geniş alana yayılmış olan fütüvvet teşkilatının devamı için gönderir. 1211 yılında **Sultan Alâeddîn Keykubâd Sühreverdî**'nin gelişini duyunca devlet adamlarını Aksaray'a karşılamaya gönderir. **Sühreverdî** Aksaray'a gelince başta devlet adamları olmak üzere Konya kadısı, imâmlar, mutasavvıflar, ayanlar, fityândan ve halktan oluşan büyük bir kitle tarafından karşılanır. **Sühreverdî**'yi karşılamaya çıkan **Sultan Alâeddîn Keykubâd** onunla karşılaşınca daha önce gördüğü bir rüyasını anlatır: "Bu yüz, zindandan kurtulduğum günün gecesinde gördüğüm rüyada ayağımdaki bağı çıkaran, elimden tutup beni katıra bindiren ve bana '*amacına ulaştın, muradına erdin*' diyen kimsenin yüzüdür. Onun kerametiyle o zindan yerini yüksek bir makama ve iyi bir talihe bıraktı. Benim için huzur ve güven yeniden geldi. Bundan sonra **Ömer Sühreverdî**'nin himmeti benimle olacak" der.

Sühreverdî, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın rüyasını karşılaştıkları şeyler şekilde yorumladıktan sonra Selçuklu sultanına adâleti yaymaya, dini yüceltmeye, hayır işlerinin gereklerini yerine getirmeye, güzel olanı seçip hayır ve sevap işlemeye teşvik eden bir konuşma yapar. Daha sonra beraber Konya'ya giderler. **Sultan Alâeddîn Keykubâd, Sühreverdî**'ye izzet ve ikrâmda bulunmada, saygı ve hürmet göstermede üstüne düşen her şeyi yapar. **Şihâbeddîn Sühreverdî** Konya'ya geldikten bir gün sonra **Sultan Alâeddîn Keykubâd**'ın huzuruna çıkar ve **Halife Nâsır Lidînillâh**'ın gönderdiği hil'ati Selçuklu sultanına giydirir ve Bağdâd'ta örülmüş bir imâmeyi sultanın başına koyar. Fütüvvete giriş töreni düzenlenir. Hilâfet makamından getirilen hediye dolu tabaklar törende bulunanların üzerine saçılır. **Sultan Alâeddîn Keykubâd** hilâfet makamından gelen hediye ata binerek **Sühreverdî** ile birlikte Konya'yı gezer. Ardından **Sühreverdî**'nin onuruna Konya'da büyük bir ziyafet verir.

Sultan ona büyük saygı gösterir ve Konya'ya gelmesinden itibaren yakın alaka gösterir. Memnuniyeti ve sevinci üst dereceye ulaşır. Onu kendisine Abbâsî halîfesi tarafından gönderilen en büyük hediye ve ikrâm kabul eder. **Sühreverdî** Konya'da kaldığı müddetince sultan onu ziyaret eder, sohbetlerini dinler, **Sultan Alâeddîn Keykubâd** ve **Celâleddîn Karatay** başta olmak üzere birçok devlet adamı ona mürit olur. **Sühreverdî**'ye çok sayıda mal ve para veren **Alâeddîn Keykubâd, Sühreverdî** Konya'dan ayrılırken Aksaray'daki Zincirli hana kadar refakat ederek törenle Bağdâd'a uğurlar.⁴⁶ **Sultan Alâeddîn Keykubâd** ile **Sühreverdî** arasında dostane ilişkiler sonraki dönemlerde de devam eder. **Sühreverdî** Bağdâd'da Verdiyye semtinde 1 Muharrem 632'de (26 Eylül 1234) vefat eder ve buradaki dergâhında defnedilir.

3. Ahî Evrân

Ahîliğin kurucusu olan Ahî Evrân'ın asıl adı **Şeyh Nasîrüddîn Ebu'l-Hakaik Mahmûd b. Ahmed**'dir. İran'ın Hoy kasabasındandır. *Kerâmât-ı Ahî Evrân* adlı eserde ve bazı Ahî şecerelerinde **Ahî Evrân**'ın 93 yıl yaşadığı belirtilmektedir. 1261 de öldürüldüğü göz önünde bulundurulduğunda onun 1171 yılında doğduğunu söylenebilir. **Fahreddîn Râzi**'den çok etkilendiği anlaşılmaktadır. **Sadreddîn-i Konevî**'ye yazdığı

⁴⁶ Ayrıntılı bilgiler için Bk. Hasan Kamil Yılmaz, "Şehâbeddîn Sühreverdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/40-42.

bir mektupta 596 (1199) Herat'ta **Fahreddîn Râzi**'nin hizmetinde bulunduğunu belirtmektedir. **Ahî Evrân** fıkıh, hadis, kelim, tefsir ve tasavvuf gibi dîmî ilimlerin yanı sıra felsefe ve tıp sahasında iyi yetişmiş bir âlimdir.

Bir süre Bağdâd'da kalan **Ahî Evrân**, burada birçok âlimden ders aldığı gibi fütüvvet teşkilatına da girmiştir. O, 1204 yılında **Mecdüddîn İshak** ile Anadolu'ya gelen âlimler arasındadır. Yine bu dönemde Anadolu'ya gelen **Ahî Evrân** hocalarından birisi olan **Evhadüddîn-i Kirmânî** (aynı zamanda **Ahî Evrân**'ın hanımı **Fatma Bacı**'nın da babası) ile birlikte Kayseri'ye yerleşerek burada Ahîlik teşkilatını kurar. Debbağcılık (dericilik) işi ile uğraşan **Ahî Evrân** bir süre Konya ve Denizli'de bulunur. Devlet erkânı ile genelde iyi ilişkilerde bulunan **Ahî Evrân** bâzen de onlarla ters düşebilmiştir. Moğollar'ın Anadolu'yu istilasını sırasında Konya'da hapsedilen **Ahî Evrân** 1245 yılında **Celâleddîn Karatay**'ın genel af ilan etmesiyle hapisten çıkar. Buradan bir süre Denizli'ye giden **Ahî Evrân** tekrar Konya'ya döner ve bir süre sonra burada huzursuz olunca Kırşehir'e yerleşir. Kayseri'de kurduğu teşkilatını geliştirerek yaymayı sürdürür. Birçok eser olan ve bunların bir kısmını devlet adamlarına sunan **Ahî Evrân** 1261 yılında Kırşehir'de vefat eder.

Ahî Evrân Anadolu'da sadece esnaf teşkilatının oluşmasını sağlamakla kalmaz, **Alâeddîn Keykûbâd**'ın isteği ile 1227 yılında Konya'ya gelerek, bir taraftan mesleğini devam ettirir, bir diğer taraftan da Hânkâh-ı Ziyâ ile Hânkâh-ı Lâlâ'da hocalık yapar. Onun bu vazifesi Selçuklu sarayı ile ilişki kurmasını sağlar. Başta Sultan ve devlet yöneticilerin çocukları olmak üzere birçok talebe yetiştirir. Böylelikle Anadolu'nun ilim ve kültür hayatına katkıda bulunur.

Birçok eser kaleme alan **Ahî Evrân** bunların bazılarını başta **Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd** ve **Sultan II. İzzeddîn Keykâvus** olmak üzere **Celâleddîn Karatay**, **Seyfeddîn Tuğrul** gibi devrin devlet adamlarına sunar. Bu eserlerden biri olan *Mürşidü'l-Kifâye* **Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd**'a sunulmuştur. **Ahî Evrân** ayrıca **Alâeddîn Keykûbâd**'ın emri ile **İbn-i Sînâ**'dan *Tercüme-i en-Nefsü'n-Nâtika* adlı eseri tercüme etmiştir. Yine onun *Yezdân-Şinâht* adlı eseri **Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd**'a sunması ihtimal dâhilindedir. **Ahî Evrân**, **Sühreverdî el-Maktûl**'den tercüme ettiği "Vasiyye" adlı eseri *Medh-i Fakr u Zemm-i Dünyâ* adıyla **Celâleddîn Karatay**'a sunmuştur. Ayrıca *Letaif-i Giyâsiyye* adlı eseri de **II. Gıyâseddîn Keyhüsrev** (1237-1246) adına kaleme almıştır.

Hapisten çıkınca Denizli'ye giden **Ahî Evrân** orada belirli süre kalır. **II. İzzeddîn Keykâvus** Denizli'ye kırgın giden **Ahî Evrân**'ı geri getirtmek için **Sadreddîn-i Konevî**'yi görevlendirir. Konya'ya dönünce **II. İzzeddîn Keykâvus** tarafından vezirliğe getirilen **Ahî Evrân** bu vazifede pek kalamaz. Gelişen siyâsî olaylar ona karşı cephe alınmasına neden olur. Bir kısım devlet adamı Selçuklu tahtında oturan **II. İzzeddîn Keykâvus**'a karşı ikinci şehzâde **IV. Rükneddîn Kılıçarslan**'ı geçirmeyi planlar. **II. İzzeddîn Keykâvus** bu planı haber alınca vezir **Ahî Evrân** ile bu işi görüşür. Bunun sonunda bazı emirler öldürülür. 1248 yılında gerçekleşen bu olaydan sorumlu gösterilen kişi **Ahî Evrân** olur. Bunun üzerine muhâliflerinin arttığını gören **Ahî Evrân** Kırşehir'e gitmek zorunda kalır.

Hayatı hep mücadele ile geçen **Ahî Evrân**'ın ölümü de siyâsî olaylar sebebiyle olur. O, **Sultan II. İzzeddîn Keykâvus** ile **IV. Rükneddîn Kılıçarslan** arasındaki mücadelede, Türkmenler ile beraber, Moğollara karşı mücadele eden **II. İzzeddîn Keykâvus**'un yanında yer alır. Fakat Moğollar ve Moğol taraftarı Selçuklu devlet adamlarından destek gören **IV. Rükneddîn Kılıçarslan** Konya'da 1260 yılında tek başına tahta oturur. Moğol yanlısı bu yeni yönetim Ahîlere rahat vermez. Anadolu'nun birçok yerinde

ayaklanan Türkmenler ve Ahîlere karşı **Sultan IV. Kılıçarslan** gönderdiği emirler ile bu isyânları bastırmaya çalışır. Bu çatışmaların en şiddetlisi Kırşehir'de olur. İsyânı bastırmakla görevlendirilen **Emîr Cacaoğlu Nüreddîn** şehre sokulmaz. Bunun üzerine şehre asker sevki yapılır. Burada **Ahî Evrân** ve arkadaşları 1261'de katliâma tâbî tutularak öldürülürler.⁴⁷

4. Bahâeddîn Veled

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası olan **Bahâeddîn Veled**, 546'da (1151) Belh'te doğdu. Bahâ-i Veled lakabı ve Sultanü'l-ulemâ unvânı ile şöhret bulmuştur. Kendi ifadesine ve **Sipehsâlâr** ile **Eflâkî**'ye göre "Sultanü'l-ulemâ" unvanı ona rüyada Hz. Peygamber tarafından verilmiştir.

Kûfe yoluyla Mekke'ye giden **Bahâeddîn Veled** hac dönüşü Şam yoluyla Anadolu'ya gelir. Ancak önce hangi şehre gittiği, nerede ve ne kadar kaldığı belli değildir. *İbtidânâme*'sinde (*Velednâme*) olayları kısa kısa veren **Sultan Veled** yer ismi olarak sadece Rum ve Konya'dan bahseder ve dedesinin Konya'da iki yıl kaldıktan sonra orada öldüğünü söyler.

Eflâkî'nin **Sultan Veled**'den naklen söylediğine göre kuvvetli, iri yarı, cüsseli bir zat olan **Bahâeddîn Veled** 18 Rebûlâhir 628 (23 Şubat 1231) Cuma günü vefat etmiştir.⁴⁸

5. Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî

Asıl adı **Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî**'dir. Soyu Hz. Hüseyin'e ulaşmaktadır. 1169 yılında Tirmiz'de doğmuştur. İlk tahsîlini bu şehirde yaptıktan sonra 1208 de Belh'e giderek **Mevlânâ**'nın babası **Bahâeddîn Veled**'e intisap etmiştir. Ondan dersler alarak icâzet alır. Akabinde **Mevlânâ**'nın atabegliğini üstlenir. **Bahâeddîn Veled** Belh'ten ayrılınca o Tirmiz'e geri döner. Şeyhi **Bahâeddîn Veled** Konya'da vefat edince rüyasında şeyhinin "Benim **Celâleddîn**'imi yalnız bırakmışsın ve onu korumak konusunda kusur ediyorsun" hitâbını duymasıyla birkaç arkadaşıyla birlikte Konya'ya gelir.

Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî Konya, Larende ve Kayseri'de bulunmuş ve onun Selçuklu sultan ve devlet adamlarıyla münâsebetleri olmuştur. **Sultan II. İzzeddîn Keykâvus** ve **Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev**'in veziri **Şemseddîn Muhammed İsfehânî** gibi Selçuklu sultan ve devlet adamları **Seyyid Burhâneddîn**'in derslerine katılmışlar ve ona zihinlerini meşgul eden bazı konularda sorular sormuşlardır. **Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî**'nin **Sâhib İsfehânî** ile münasebetleri vardır. Vezir kendisine mürit olduğu şeyhinin yanında bulunmaktan büyük zevk alır ve ona en aşağıdan en yükseğe kadar türlü hizmetler sunmaktan çekinmezmiş.

Seyyid Burhâneddîn'in Anadolu'ya gelmesiyle birlikte **Mevlânâ**'nın hayatında bazı değişimler olmuştur. Dokuz yıl **Mevlânâ**'yı terbiyesinde yetiştiren **Seyyid Burhâneddîn** daha sonra Kayseri'ye dönmüştür. **Mevlânâ**'nın şeyhi olan ve onun özellikle manevî ilimlerde yetişmesini sağlayan **Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî**

⁴⁷ Bk. İlhan Şâhin, "Ahî Evrân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/529-530; Harun Yıldız, "Hacı Bektaş Vilâyetnâmesinde Ahî Evrân", *I. Ahi Evrân-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, ed. M. Fatih Köksal, (Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 2005), 2/1023-1042; Mikâil Bayram, *Ahî Evrân-Mevlânâ Mücadelesi*, (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2012).

⁴⁸ Ayrıntılı bilgiler için bk. M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddîn Veled", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/460-462.

ömrünün son yıllarını Kayseri’de geçirmiş, 1241 yılında da burada vefat etmiştir. Hazretin *Maârif* adlı bir eseri günümüze ulaşmıştır.⁴⁹

6. Şems-i Tebrîzî

Konya’ya gelen İranlı büyük velilerden biri de **Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Melikdâd Tebrîzî**’dir. 582 (1186) yılı civarında Tebriz’de doğmuştur. 1247 târihinde Konya’da şehîd edilmiştir. **Mevlânâ**’nın medresesinde defnedildiği söylenmektedir.

Şems’in Tebriz’de **Selebâf**’ın yanından ayrıldıktan sonra Bağdâd, Dımaşk, Halep, Kayseri, Aksaray, Sivas, Erzurum ve Erzincan’a gittiği bilinmektedir. **Eflâkî** onun bu seyahatlerini zamanın abdâl ve kutublarının sohbetine katılmak, mânevî feyizler kazanmak ve gerçek dostu bulmak arzusuyla gerçekleştirdiğini söyler. Bağdâd’ta ve Kayseri’de **Evhadüddîn-i Kirmânî** ile **Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî**; Dımaşk’ta **Muhyiddîn İbnü’l-Arabî**, Şam kadı’l-kudâtı **Şems-i Hûyî**, dehrî filozoflardan **Şehâb-ı Herîve**; Sivas’ta kelâm âlimlerinden **Esedüddîn-i Mütellim** ile sohbette bulunmuş, onların derslerine katılmıştır. **Şems**, dönemin âlim ve âriflerinden hiçbirinin kendisini tatmîn etmediğini, gerçek şeyhliği ve dostluğu **Mevlânâ**’da bulduğunu ifade eder.

1237’de Bağdâd’ta görüştüğü **Evhadüddîn-i Kirmânî**’yi bazı meselelerde eleştirir ve onu bazı konularda mübtedî olarak görür. 1240 yılı civarında Dımaşk’ta görüştüğü ve *Makalât*’ta daha çok **Şeyh Muhammed** diye andığı **Muhyiddîn İbnü’l-Arabî**’den övgüyle bahseder, ancak ondan meşrep bakımından farklı olduğunu belirtir. **Şems**, Halep’te on dört ay boyunca bir medrese hücrelerinde riyâzette kalır ve mânevî işaret gereği sohbet dostunu bulmak için Anadolu’ya yönelir. *Makalât*’ta, “*Beni velîlerinle tanıştı*” diye dua etmesi üzerine rüyasında, “Seni bir velîye yoldaş edelim” denildiğini, onun nerede olduğunu sorduğunu, ertesi gece o velînin Anadolu’da bulunduğunu, ancak tanışma vaktinin henüz gelmediğini söylediğini belirtmektedir. **Sipehsâlâr**, bu rüyânın onun Anadolu’ya gidip **Mevlânâ** ile buluşmasına vesile olduğunu kaydeder.

Mevlânâ ile **Şems** ilk defa Dımaşk’ta veya Halep’te karşılaşmıştır. **Eflâkî**’ye göre babasının vefatından sonra mürşidi **Seyyid Burhâneddîn**’in emriyle ilim tahsîli için Dımaşk’a giden **Mevlânâ** bir gün halkın arasında iken başında külâhı, sırtında siyah elbisesiyle **Şems**’i görmüş, elinden tutup ona, “Ey dünya sarrafı beni anla!” demiş, **Şems** bu sözün etkisiyle istiğrak hâline girmiş, kendine geldiğinde **Mevlânâ** oradan gitmiştir. Bazı kaynaklarda **Şems**’in Anadolu’ya yönelmesi onun **Mevlânâ**’daki kemali keşfetmesine bağlanır. **Mevlânâ**’nın **Seyyid Burhâneddîn**, **İbnü’l-Arabî**, **Necmeddîn-i Kübrâ**, **Bahâeddîn Veled**, **Baba Kemâl-i Cendî**, **Evhadüddîn-i Kirmânî** gibi yakın ve uzak çevresinin **Şems**’in de tanıdığı olması, onun Konya’ya gelmeden önce **Mevlânâ** ile bir şekilde irtibatlı olduğunu düşündürmektedir. **Mevlânâ**’nın **Şems-i Tebrîzî** ile ikinci karşılaşması **Seyyid Burhâneddîn**’in vefatından beş yıl sonra Konya’da gerçekleşir.

Sahîh Ahmed Dede’ye göre hayatının sonlarında Konya’dan ayrılıp Kayseri’ye yerleşmeye karar veren **Seyyid Burhâneddîn** daha önce Bağdâd’ta tanıştığı **Şems**’in Konya’ya geleceğini **Mevlânâ**’ya müjdeleyen kişidir. **Eflâkî**, **Şems**’in Konya’ya 26 Cemâziyelâhir 642 (29 Kasım 1244) târihinde geldiğini söyler. Buna göre Konya’ya geldiğinde **Şems**’in altmış, **Mevlânâ**’nın otuz sekiz yaşında olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgiler için bk. Semih Ceyhan, “Seyyid Burhâneddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/56-58.

Sahîh Ahmed Dede, Şems'in 590 (1194) yılında doğduğunu ve elli iki yaşında Konya'ya geldiğini kaydeder.⁵⁰

7. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Konya şehir kimliğinin en önemli ismi olarak öne çıkan **Mevlânâ** bir şehrin nasıl da bir isimle dünya çapında şöhret bulabileceğini gösteren güçlü bir isimdir.

6 Rebülevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelir. **Mevlânâ**, *Mesnevî*'nin girişinde adını **Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî** diye kaydetmiştir. Lakabı Celâleddîn'dir. "Efendimiz" anlamındaki "Mevlânâ" unvanı onu yüceltmek maksadıyla söylenmiştir.

Babası **Bahâeddîn Veled**, Konya'da Altunabâ Medresesi'nde iki yıl müderrislik yaptıktan sonra 18 Rebülâhîr 628 (23 Şubat 1231) târihinde vefat eder. Bu sırada yirmi dört yaşında olan **Mevlânâ** babasının yerine geçip müderrislik yapmaya başlar. Ertesi yıl **Mevlânâ**'nın çocukluğu sırasında terbiyesiyle meşgul olan, **Bahâeddîn Veled**'in müridlerinden **Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-ı Tirmizî** şeyhini ziyaret etmek için Konya'ya gelir, ancak burada şeyhin öldüğünü öğrenir. **Seyyid Burhâneddîn**'in daha önce şeyhinin vefatından haberdar olduğu, rüyasında **Bahâeddîn Veled**'in kendisine oğlunu irşad etmesini söylediği için Konya'ya geldiği de kaydedilmektedir. **Seyyid Burhâneddîn** Konya'ya gelince Lârende'de bulunan **Mevlânâ**'ya mektup yazarak onu Konya'ya çağırması, buluştuklarında babasının hem zâhir hem hâl ilimlerinde kâmil bir şeyh olduğunu, kendisinin zâhir ilimlerinde elde ettiği üstün dereceyi hâl ilimlerinde de kazanması gerektiğini söylemiş, bunun üzerine **Mevlânâ**, **Seyyid Burhâneddîn**'e mürid olup dokuz yıl ona hizmet etmiştir.

Eflâkî, **Seyyid Burhâneddîn**'in, **Mevlânâ**'yla buluşmalarından bir yıl sonra onu zâhir ilimlerinde daha da ilerlemesi için Şam'a gönderdiğini söyler. 630 (1233) yılında gerçekleştiği anlaşılan bu seyahat sırasında **Seyyid Burhâneddîn** Konya'dan Kayseri'ye kadar **Mevlânâ**'ya refakat etmiş, **Mevlânâ** buradan Halep'e gitmiş, **Seyyid Burhâneddîn** ise geri dönmeyip Kayseri'nin yöneticisi **Sâhib İsfehânî**'nin yanında kalmıştır.

Mevlânâ, **Seyyid Burhâneddîn**'in vefatından beş yıl sonra Konya'da **Şems-i Tebrîzî** ile karşılaşır. **Eflâkî**'ye göre ise **Şems-i Tebrîzî** Konya'ya geldiğinde Şekerciler Hânı'na yerleşmiş, **Mevlânâ**, ders verdiği dört medreseden biri olan Pamukçular Medresesi'nden talebeleriyle birlikte ayrılıp katır üzerinde giderken **Şems** ansızın önüne çıkmış ve meşhûr görüşmeleri gerçekleşmiştir.

Mevlânâ'nın müridleri çoğunlukla halk tabakasındandı; her sanat ve meslekten insanlar semâ meclislerine katılıyordu. Bununla birlikte onun dönemin yöneticileriyle de yakın ilişkisi vardı. Ancak **Mevlânâ** bu ilişkiyi genellikle nasihat çerçevesinde sürdürmüştü, yöneticilerin aralarındaki çekişme ve rekabete dayalı siyasî mücadelelerin içine girmemeye özen göstermiştir. Selçuklu devlet adamlarından **II. İzzeddîn Keykâvus**, **Celâleddîn Karatay**, **Konyalı Kadı İzzeddîn**, **Emîr Bedreddîn Gevhertaş**, **IV. Kılıcarslan**, **Muînüddîn Pervâne**, **Mecdüddîn Atabeg**, **Emînüddîn Mîkâil**, **Tâceddîn Mu'tezz**, **Sâhib Fahreddîn**, **Alemüddîn Kayser**, **Celâleddîn Müstevfî**, **Atabeg Arslanoğlu**, **Kırşehir hâkimi Cacaoğlu Nûreddîn**, doktoru **Reisületibbâ Ekmeleddîn en-Nahcuvânî** kendisine büyük saygı ve bağlılığı olan kimselerdi.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgiler için bk. Semih Ceyhan, "Şems-i Tebrîzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/511-516.

Muînüddîn Pervâne'nin eşi **Gürcü Hatun**, **IV. Kılıcarslan**'ın eşi **Gömeç (Gumaç) Hatun** da onun müridleri arasında bulunuyordu.

Mevlânâ'nın **Fahreddîn-i Irâkî** ile yakın dostluğu vardı. **Irâkî**, Konya'da **Sadreddîn Konevî**'nin derslerini takip ettiği sırada **Mevlânâ**'nın semâ törenlerine katılmaktaydı. **Mevlânâ**'nın **Sadreddîn Konevî** ile ilişkilerinin ilk zamanlar iyi olmamakla birlikte giderek düzeldiği, başlangıçta semâa muhâlif olan **Sadreddîn Konevî**'nin daha sonra bu tavrından vazgeçtiği ve **Mevlânâ** ile dost olduğu görülmektedir. **Mevlânâ**'nın onun bazı derslerine katıldığı rivayeti kesin değildir. **Mevlânâ** ile görüşüp sohbet edenler arasında **Kübreyye**'nin kurucusu **Necmeddîn-i Kübrâ**'nın halîfesi **Necmeddîn-i Dâye**, **Haydariyye**'nin kurucusu **Kutbüddîn Haydar**'ın halîfesi **Hacı Mübârek Haydar**, **Sa'd-i Şîrâzî**, **Kutbüddîn-i Şîrâzî**, **Hümâmüddîn Tebrîzî** ve **Hoca Reşîdüddîngibi** İranlı âlimler de vardır. Oğlu **Sultan Veled**, halîfesi **Hüsâmeddîn Çelebî** vb. pek çok âlim ve ârifin yetişmesine vesile olmuş İslâm âleminin dört bir yanından âlimlerin Konya'ya gelmesinde etkili olmuştur. Zamanla Konya şehir kimliğinin en önemli figürü hâline gelmiştir.⁵¹

8. Mecdüddîn İshâk

Türkiye Selçuklularının en dikkat çeken bilginlerinden birisi olan **Mecdüddîn İshâk**'ın İranlı olup olmadığını bilmiyoruz. Fakat İranlı âlimler arasında ilmî çalışmalarını sürdürdüğü ve Fars kültürünün hâkim olduğu Malatya'da yetiştiği için onu İranlı sayabiliriz. Onun ne zaman ve nerede doğduğu, çocukluğu ve eğitim hayatına dair bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte devlet yönetiminde aldığı önemli vazifeler, iyi bir eğitim aldığı göstermektedir.

İbnü'l-Arabî 1205 yılında arkadaşı **Mecdüddîn İshâk** ile Konya'ya gelmiştir. Bu onun Anadolu'ya ilk gelişidir. Konya'ya gelirken Diyarbakir, Meyyâfarikîn, Erzurum, Sivas, Malatya ve Harran şehirlerine uğramıştır. **Evhadüddîn-i Kirmânî** ile görüşerek onunla sohbet etmiştir.

Mecdüddîn İshâk'ın Anadolu'daki ikinci önemli faaliyeti bazı önemli âlim ve mutasavvıfların yanında fütüvvet teşkilatının ve temsilcilerinin Anadolu'ya gelmesinde üstlenmiş olduğu rolüdür. **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî**, **Ebu'l-Hasan el-İskenderânî**, **Cemalüddîn el-Vasîfî**, **Ebu Ca'fer Muhammed el-Berzaî**, **Nasıreddîn Mahmûd el-Hoyî**, **Evhadüddîn-i Kirmânî** gibi âlimler ya onunla birlikte ya da onun vasıtasıyla gelmişlerdir. Fütüvvet teşkilatı bu vesile ile Anadolu'ya taşınmıştır. Teşkilatın Anadolu'ya gelmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan kişiler olan ve aynı zamanda Ahîlik teşkilatının da kuruluşuna vesile olan bu zatlar Anadolu'nun İslâmlaşmasında büyük katkılar sunmuşlardır. Fütüvvet teşkilatına mensûb şeyhlerin şeyhi (şeyhu's-şuyûhi'r-rûm) unvânı ile anılan **Evhadüddîn-i Kirmânî**'nin bizzat halife tarafından Anadolu'ya görevlendirilmesi bilinen bir husustur.

Şeyh Mecdüddîn İshâk, Malatya'ya çok sayıda kitap da getirerek ilim adamlarının istifadesine sunmuştur. Cizre'de **İbnü'l-Esîr** kardeşlerle görüşmüş, **İbnü'l-Cevzî** ve oğlu **Alî b. Abdurrahman**'ı ziyâret etmiş ve onlardan bazı eserler alarak Malatya'ya

⁵¹ Ayrıntılı bilgiler için bk. Reşat Öngören, "Mevlânâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/441-448.

getirmiştir. Ekseriyeti **Sadreddîn-i Konevî**'den intikal eden bu eserler, bugün Konya Yusufâğa Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.⁵²

9. Sadreddîn-i Konevî

Konevî yukarıda bahsi geçen **Mecdüddîn İshâk**'ın oğludur. 1208 yılında Malatya'da dünyaya gelmiş ve **Sadreddîn Muhammed** adını almıştır. Babası meşhur âlim ve Selçuklu hükümdarı **I. Gıyâseddîn Keyhüsrev**'in hocasıdır. **Konevî**'nin lakabı “şeyhü'l-kebir” yani “büyük şeyh”tir.

Konevî şeyhi **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî**'nin ölümüne kadar (ö. 1240) yanından hiç ayrılmamış ve onunla Şam, Mısır, Hicâz'a seyâhatlerde bulunmuştur. Bu seyahatler sırasında birçok âlim ve sûfilerle münasebette bulunur. **İbnü'l-Arabî**'nin vefatından sonra Konya'ya gelerek buraya yerleşir. Bundan sonra **Sadreddîn-i Konevî** adıyla meşhur olur. **Konevî**'nin üzerinde etkisi olan diğer âlim ise **Evhadüddîn-i Kirmânî**'dir. **Sadreddîn-i Konevî** Konya'ya yerleştikten sonra **Mevlânâ** ile de yakın ilişki kurmuş ve beraber çeşitli meclislere katılmışlardır. Zaman zaman aralarında fikir ayrılıkları yaşansa da, meşreb olarak **Mevlânâ** ile aynı tavrı benimsemiştir. **Konevî**, **Mevlânâ**'yı sema sebebiyle eleştirenlere ve haram görenlere Allah'ın velilerinin bu tür bid'atleri ulu peygamberlerin sünneti gibidir diye cevap vermiştir. Ayrıca **Mevlânâ** kendi cenâze namâzını **Sadreddîn-i Konevî**'nin kıldırmasını istemiştir. Kendisi Selçuklu devletinde şeyhülislâmlık makamına kadar yükselmiştir. **Sadreddîn-i Konevî** başta hadîs ilmi olmak üzere dînî ilimlerde söz sâhibi bir kimseydi.

Kendisinden istifade edenler arasında **Şeyh Müeyyedüddîn-i Cendî**, **Şeyh Fadreddîn-i Irâkî**, **Saidüddîn-i Ferganî** başta olmak üzere birçok âlim ve devlet adamı sayılabilir.

Konevî'nin yazdığı bazı eserler şunlardır: *Tefsir-i Fatıha*, *Mefatihü'l-Gayb*, *Fukuk*, *Hadis Şerhi*, *Nefâhat-ı İlahiye*. **Sadreddîn-i Konevî** arkasında birçok bilgin yetiştirerek 1274 yılında vefat etmiştir.⁵³

Derslerini Farsça olarak takrîr eden **Sadreddîn Konevî**'nin *Câmi'l-Usûl* adlı hadîs kitabını okuttuğu talebeler genellikle İranlılar olmuştur. Bu talebelerden bazılarının isimleri şöyledir: **Şeyhu'l-Kebîr Fâdıl Tâcüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İskender el-Erdebilî**, **Muhtârü's-Sihâh müellifi Zeynüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülkâdir er-Râzî**, **Muînüddîn Abdülmecîd b. Alî b. el-Cilî**, **Şihâbüddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Hemedânî**, **Cemâlüddîn Muhammed b. Alî b. Ebî Nasr el-İsfehânî**, **Kemâlüddîn İsmâîl b. Abdilmelik et-Tebrîzî**.⁵⁴

Sadreddîn Konevî'nin Konya'da zengin bir kütüphânesi bulunmaktaydı. **İbnü'l-Arabî** ve **Konevî**'nin en önemli eserleri bu kütüphâne de yer almıştı. Pek çok önemli âlim bu eserlerden istifade etmek için uzak diyârlardan Konya'ya gelmiş ve bunları istinsâh etme imkânı bulmuştur. Meşhûr dil bilgini **Mecdüddîn Muhâmed Fîrûzâbâdî** (817/1414), **Mevlânâ Abdurrahmân-ı Câmî** (898/1491), **Akşemseddîn** (862/1457),

⁵² Ayrıntılı bilgiler için bk. M. Ali Hacıgökmen, “Mecdüddîn İshak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), EK-2/210-211; Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*, 125.

⁵³ Ayrıntılı bilgiler için bk. Ekrem Demirli, “Sadreddîn Konevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/420-425.

⁵⁴ Bk. Muhammed Yılmaz, “Sadreddîn Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'ü'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2, (Temmuz-Aralık 2013), 1-19.

Yâr Alî Şîrâzî (814/1412), **Seyyîd Şerîf Cürçânî** (816/1414) ve **Bedrüddîn Aynî** (823/1420) bunların en bilinenleri arasında yer alır.⁵⁵

10. Kadı Sirâcüddîn-i Urmevî

Ebü's-Senâ Sirâcüddîn Mahmûd b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Hâmid el-Urmevî eş-Şâfî 594/1198 yılında İran'ın Urmiye şehrinde doğar. Öğrenimine Urmiye'de başlayan **Sirâcüddîn**, Musul'a giderek aklî ve dînî ilimlerde iyi bir öğrenim görür.

Müellifi bilinmeyen *Menâkıb-ı Evhadüddîn Hâmid b. Ebi'l-Fahr Kirmânî*'de anlatıldığına göre **Evhadüddîn** ile tanışmak için Malatya'ya giden **Urmevî**, **Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd** tarafından karşılanarak kendisine büyük itibâr gösterilmiş, cami mescidinin karşısında bir medreseye yerleştirilip tadrîsle görevlendirilmiştir. Daha sonra Dımaşk'a, oradan Mısır'a geçen **Urmevî**'nin buralardaki hayatı ve ilmî faaliyetleri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Eyyûbî Hükümdârı **el-Melikü's-Sâlih Necmeddîn Eyyûb**'un iktidârı döneminde (1240-1249) **Urmevî**'yi imparatora elçi olarak gönderdiği, imparatorun ona büyük itibar gösterip ihsanlarda bulunduğu, **Urmevî**'nin de yazdığı bir mantık kitabını imparatora ithâf ettiği yolundaki bilgiler onun devlet adamları nezdinde kazandığı itibarı göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Mısır'dan Konya'ya giden **Urmevî** asıl şöhretine burada ulaşır ve başta *Letâifü'l-Hikme* olmak üzere birçok eserini burada yazar. **Urmevî**'nin hangi târihte Konya'ya geldiği bilinmemekle beraber *Letâifü'l-Hikme*'nin mukaddimesinde eserini 655 (1257) yılının sonlarında Anadolu Selçuklu Hükümdârı **II. İzzeddîn Keykâvus**'un hizmetinde bulunduğu sırada kaleme aldığını ve eserini burada hükümdara sunduğunu yazmaktadır. Bu bilgiden anlaşılan o Konya'ya belirtilen târihte veya daha önce gelmiştir. **Urmevî**'nin ulemânın büyük itibar gördüğü Konya'ya yerleşmesinde Moğol istilâsının rolünün olabileceği kaydedilmektedir. **Urmevî** Sultan **III. Gıyâseddîn Keyhüsrev**'in tahta geçtiği 664 (1266) yılından önce Konya kadısıydı. Onun, 675 (1277) yılında **II. İzzeddîn Keykâvus**'un oğlu, Cimri lakabıyla tanınan **Alâeddîn Siyavuş** ile işbirliği yapan **Karamanoğlu Mehmed Bey** kumandasındaki isyancılar tarafından Konya'nın baskına uğrayacağını haber alan Konya halkını, şehri savunmaya teşvik etmesi ve bu maksatla bir fetva çıkartması, bizzât kendisinin de surlara çıkarak saldırganlara ok atması **III. Keyhüsrev** tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Sultan bu fedakârlığı üzerine takdirlerini bir mektupla bildirir, ihsanlarda bulunur ve kendisini Rum ülkesinin (Anadolu) başkadılığı göreviyle taltif eder.

Ahmed Eflâkî'nin “*aklî ve naklî bütün ilimlerde ikinci bir Şâfî idi*” şeklinde övdüğü **Urmevî**, çağdaşı **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** ile bazı konularda anlaşmazlıklar yaşar. **Eflâkî**, ilk başta birbirlerine karşı soğuk iken sonradan iyi bir dostluğa sahip olduklarına işâret eder. **Mevlânâ**'nın cenaze namazını kıldırmak için **Sadreddîn-i Konevî** öne çıkmış, ancak yaşadığı mânevî hâl sebebiyle fenalık geçirdiği için namazı **Sirâcüddîn el-Urmevî** kıldırmıştır.

Sirâcüddîn el-Urmevî 682 (1283) yılında Konya'da vefat eder. Bütün kaynaklar onun felsefe, mantık, cedel, kelâm, fıkıh ve fıkıh usulü, tefsir, hadis gibi aklî ve naklî ilimlerdeki dirayetinden övgüyle söz eder. Bunlardan **Kerîmüddîn Aksarâyî Urmevî**'nin ölümünden bahsederken, “*İlmin âlimi, faziletler denizi, şerîat göğünün güneşi; aklî ve naklî ilimlerde dünya âlimlerini geride bırakan; dünya fâzıllarının faydalı meclisine yönelip Konya'da toplandıkları Sirâcüddîn el-Urmevî hayata vedâ*”

⁵⁵ Bk. Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dîni ve Fikrî Hareketler*, 128.

etti, etrafındakiler de dağıldı” der. Bununla birlikte **Urmevî**'nin Konya'daki öğretim faaliyetleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda sadece iki öğrencisinin ismi geçmekte olup bunlardan **Safiyüddîn el-Hindî** ondan aklî ilimleri tahsîl etmiştir. Billhassa fıkhıdaki yetkinliğiyle tanınan diğer öğrencisi **Tâceddîn el-Kürdî, Orhan Gazi** tarafından İznik Medresesi müderrisliğine getirilmiştir⁵⁶.

1254 yılında Konya'daki meşhur Karatay Medresesini yaptıran **Celâleddîn Karatay**'ın vakıflarının vakfiyesini ve 1279 yılında **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**'nin çok sayıdaki vakıflarını ihtivâ eden vakfiyesini, kadı'l-kudât sıfatıyla, tasdik etmiştir. Sivas'ta uzun süre kadılık yaptığı için bu şehirde mülkleri ve bir vakfı vardı. Ölümünden sonra onun çocukları ve ahfâdı Sivasla ilişkilerini devam ettirmişlerdir. **Kadı Sirâcüddîn**'in ölümünden sonra oğlu **İmâdeddîn** de onun gibi kadı ve Mevlevî müridlerinden olmuştur. Bu dönemde **Kadı-yı Kürd** diye bilinen, **Sirâcüddîn Urmevî**'den başka bir Kürd kadı da bulunmaktadır.⁵⁷ Bu zât Konya'daki geçmiş sultanların türbedârlığını yapmıştır.

11. Hüsâmeddîn Çelebî

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, *Mesnevî*'yi yazmasına vesile olan müridi ve halifesidir. 622'de (1225) Konya'da doğar. Urmiye'den Anadolu'ya göç edip Konya'ya yerleşen bir aileye mensuptur. Bu cihetle yukarıda bahsi geçen **Sirâcüddîn Urmevî**'nin hemşehrisidir. **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** *Mesnevî*'sinin I. cildinin önsözünde onun aslen Urmiyeli olduğunu ve “*Kürt olarak yattım, Arap olarak kalktım*” diyen bir şeyhin soyundan geldiğini kaydeder. Bu şeyhin, Vefâiyye tarikatının kurucusu **Tâcülârifin Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî** (ö. 501/1107) veya Urmiyeli **Hüseyn b. Alî b. Yezdânyâr** (ö. 333/944-45) olduğu öne sürülmektedir.

Hüsâmeddîn, Tâceddîn Mu'tezz'in aracılığı ile Ziyâeddîn Vezir Tekkesi'ne şeyh tayin edilir. Onun bu tekkeye şeyh olmasına karşı çıkanlar bulunmasına rağmen **Mevlânâ**'nın desteğiyle bu mevkiyi elde etmişti. **Eflâkî, Hüsâmeddîn**'in **Mevlânâ**'ya gösterdiği sevgiye karşılık **Mevlânâ**'nın da kendisini diğer dostlarından ve akrabalarından daha üstün tuttuğunu, onun bulunmadığı bir mecliste konuşup neşelenemediğini söyler.⁵⁸

12. Kutbüddîn-i Şîrâzî

Kutbüddîn Mahmûd b. Mes'ûd b. Muslih el-Fârisî eş-Şîrâzî eş-Şâfî (ö. 710/1311) İranlı filozof, astronomi, matematik, tıp ve dîn âlimi olan bir ârifdir. 1236 yılında Şîrâz'da doğmuştur.

Şîrâzî, Bağdâd'a geçip bir süre Nizâmiye Medresesi'nde kaldıktan sonra 1271 yılı civarında Konya'ya yerleşir. Burada **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** ile görüşür. Bu arada **Sadreddîn Konevî**'nin derslerine de katılan **Kutbüddîn** bu yıllarda Vezir **Muînüddîn Pervâne**'nin takdîrini kazanır. Onun tarafından önce Sivas'a, ardından Malatya'ya kadı tayin edilir. Sivas'ta bulunduğu sırada Gökmedrese'de ders verir. Ardından Tebriz'e gider ve oraya yerleşir. Bu süreçte hükümdarlarla ilişkilerini kesip son yıllarını bir

⁵⁶ Bk. Mustafa Çağrı, “Sirâceddin el-Urmevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/262-264.

⁵⁷ Bk. Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, 1/473-474.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgiler için bk. Ahmet Sevgi, “Hüsâmeddîn Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 4/512.

mutasavvıf gibi yaşayarak geçirir. 17 Ramazan 710'da (7 Şubat 1311) Tebriz'de vefat eder; vasiyeti üzerine Çerendâb Kabristanı'nda **Kadı Beyzâvî**'nin yanına defnedilir.⁵⁹

13. Fahreddîn-i Irâkî

İbrahim b. Büzürgmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî (ö. 688/1289), *Lema'ât* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf şâirdir. Hemedân'ın Kumcân köyünde doğmuştur. Öldüğünde yetmiş sekiz yaşında olduğu bilindiğine göre 610 (1213) yılında doğduğu söylenebilir. Daha çok Irâkî nisbesiyle tanınan **Fahreddîn İbrahim Kumcânî**, Cevâlîkî ve Ferâhânî nisbeleriyle de anılır.

Mülân'da yirmi beş yıl boyunca şeyhi **Bahâeddîn Zekeriyâ**'ya hizmet eden ve kızıyla evlenen **Fahreddîn-i Irâkî** şeyhi ölünce (661/1262 veya 666/1267) onun yerine geçer. Fakat kendisini çekemeyenler şeyhinin yolunu takip etmediğini, şiir yazıp güzellerle meşgul olduğunu söyleyerek onu dönemin hükümdarına şikâyet ederler. Hükümdarın kendisine iyi davranmayacağını haber alan **Irâkî** Mülân'dan ayrılır, deniz yoluyla Uman'a gider, oradan Hicâz'a geçerek hac farızasını yerine getirir. Daha sonra Anadolu'ya giderek Konya'da **Sadreddîn Konevî**'nin hizmetine girer. Onun **İbnü'l-Arabî**'nin *Fusûsu'l-Hikem* ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserini şerhettiği derslerine iştirâk eder. Tasavvuf târihinin en önemli eserlerinden olan *Lema'ât*'ı burada kaleme alır. **Mevlânâ Celâleddîn** ve Mevlevî çevreleriyle yakın dostluklar kurar. **Mevlânâ**'nın medresesindeki semâ törenlerine katılır. Konya'da bulunduğu sırada **Irâkî**'yi koruyan ve kendisine intisâb eden **Muînüddîn Süleyman Pervâne** onun için Tokat'ta bir hânkâh yaptırır. *Dîvân*'ındaki önsözden ve **Eflâkî**'nin ifadelerinden **Muînüddîn Süleyman Pervâne**'nin **Irâkî**'ye tam bir bağlılık ve güveni olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Moğollar tarafından öldürüleceğini anlayan **Muînüddîn Pervâne** Mısır Hükümdarı **Baybars**'ın elinde esir bulunan oğlu **Mühezzebüddîn Alî**'yi kurtarma görevini ona vermiş ve bu iş için kullanılmak üzere kendisine kıymetli mücevherlerle dolu bir çıkın teslim etmişti. **Pervâne**'nin öldürülmesinin (676/1277) ardından Anadolu'ya gelen İlhanlı Veziri **Şemseddîn-i Cüveynî** durumu öğrenince mücevherleri **Fahreddîn-i Irâkî**'den almadığı gibi onun bir an önce kaçmasını sağlar. **Fahreddîn-i Irâkî** 8 Zilkade 688'de (23 Kasım 1289) vefat eder; Şam'da Sâlihiyye Mezarlığı'nda **İbnü'l-Arabî**'nin türbesi yanına defnedilir.⁶⁰

14. Müeyyedüddîn-i Cendî

Ebû Abdillâh Müeyyedüddîn b. Mahmûd b. Sâid el-Cendî (ö. 691/1292) *Fusûsu'l-Hikem*'in ilk şâiri sayılır. Türkistan'da Cend şehrinde doğar. Doğum târihi, ailesi ve hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur.

Sadreddîn Konevî ile ilk defa muhtemelen Konya'daki zâviyesinde görüşen ve onun yanında sülûkünü tamamlayan **Cendî**, şeyhinin vefatı üzerine (673/1274) Bağdâd'a gidip **Konevî**'nin halifesi sıfatıyla irşad faaliyetinde bulunur. Bağdâd'ta mehdîlik iddiasında bulunan bir şahsa karşı çıkınca bir süre sıkıntı çeker. **İbnü'l-Arabî**'nin *Mevâkı'u'n-Nücûm* adlı eserini burada şerh eder. Daha sonra Bağdâd'tan ayrılarak Pervâneoğulları'nın hâkimiyeti altında bulunan Sinop'a gider. *Nefhatü'r-Rûh* adlı eserini Farsça bilen ve tasavvufa ilgi duyan itibarlı bir hanımın ricası üzerine burada yazar. Vefat târihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. **Bağdâdlı İsmâil Paşa** vefat

⁵⁹ Ayrıntılı bilgiler için bk. Azmi Şerbetçi, "Kutbüddîn Şirâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/487-489.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgiler için bk. Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/84-86.

târihini 691 (1292), **Necîb Mâyil-i Herevî** ise 695 (1296) veya 700 (1301) olarak gösterir.⁶¹

15. Saîdüddîn Fergânî

Ebû Osmân Saîdüddîn Muhammed b. Ahmed el-Kâsânî el-Fergânî (ö. 699/1300) Ekberîyye mektebine mensûbbir zâttır. Mâverâünnehir'in Fergânâ vadisindeki Kâsân şehrinde doğar. **Sadreddîn Konevî**'nin sohbet ve hizmet halkasına katılır. Onun *Meşâriku'd-Derârî* adlı eserine **Konevî**'nin yazdığı takrizden, kendisine Mısır ve Anadolu'da refakat eden talebeleri arasında **Fergânî**'nin de bulunduğu anlaşılmaktadır. **Sadreddîn Konevî**'nin sohbet irşâd ve hidayetiyle “şereflenerek” onun zâhirî ve bâtinî edep ve faziletlerinden, şerîat tarîkat ve hakikat ilimlerindeki bilgisinden en iyi şekilde faydalandığını ifade eder. **Fergânî** 699 yılı Zilhicce ayında (Ağustos-Eylül 1300) vefat eder. Nerede öldüğü bilinmemekte, ancak kabrinin Şam'da olduğu rivâyet edilmektedir.⁶²

16. Necmeddîn-i Dâye

Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî (ö. 654/1256). Kübrevî şeyhi ve meşhûr bir müfessir olan **Dâye**, 573'te (1177) Rey'de doğmuştur. **Necmeddîn-i Râzî** olarak da bilinir. **Dâye** 599'da (1202) ilim tahsîli için Rey'den ayrılır. Bir yıl Hemedan'da kaldıktan sonra Anadolu'ya hicret etmeyi uygun bulup Erbil ve Diyarbekir yoluyla Anadolu'ya geçer. Malatya'da **Halîfe Nâsir-Lidînillâh**'ın danışmanı **Şeyh Şehâbeddîn es-Sühreverdî** ile tanışır ve kendisinden Anadolu Selçuklu Sultanı **Alâeddîn Keykubâd**'a sunulmak üzere bir tavsiye mektubu alır. 618 Ramazanında (Kasım 1221) Kayseri'ye ulaşır. Ünlü eseri *Mirsâdü'l-İbâd*'ı 620'de (1223) Sivas'ta **Alâeddîn Keykubâd**'a takdîm eder. **Abdurrahman-ı Câmî**, onun Konya'da **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** ve **Sadreddîn Konevî** ile görüştüğünü belirtir. **Dâye**, yaklaşık üç yıl Orta Anadolu'da kaldıktan sonra 621 (1224) yılında Mengüçüklü Sultanı **Alâeddîn Dâvud Şah**'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gider. *Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî* adlı eserini burada onun adına kaleme alır. Ancak Erzincan'da umduğu ilgiyi göremeyince Abbâsî halîfeliğinin hizmetinde bulunmak üzere Anadolu'yu terkedip Bağdâd'a gider. 622'de (1225) **Halîfe Zâhir-Biemrillâh** tarafından Tebriz'e, **Celâleddîn Hârzemşâh**'a elçi olarak gönderilir. Bu yıllarda bir süre Tebriz'de ikamet eden **Necmeddîn-i Dâye** hayatının yaklaşık son otuz yıllık dönemini Bağdâd'ta geçirir. *Bahrü'l-Haka'ik ve'l-Me'ânî* adlı tefsirini bu dönemde yazar. 654'te (1256) burada vefat eder ve Şûnîziyye Kabristanı'nda **Cüneyd-i Bağdâdî** ile **Serî es-Sakatî**'nin mezarları yanına defnedilir.⁶³

17. Ahmed Fakîh

Anadolu'da bu isimle bilinen birkaç zât vardır. Bunlardan birisi Tebrizli **Ahmed Fakîh**'dir. Anadolu'da ahî teşkilâtının kurucusu **Ahî Evran Şeyh Nasîrüddîn Mahmûd el-Hûyî**'nin şeyhi ve kayınpederi olan **Şeyh Evhadüddîn Hâmid Kirmânî**'nin mürididir. **Şeyh Kirmânî**'nin Konya'yı ziyareti sırasında 1206 yılında

⁶¹Ayrıntılı bilgiler için bk. Süleyman Uludağ, “Cendî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/361.

⁶² Ayrıntılı bilgiler için bk. Mahmud Erol Kılıç, “Saîdüddîn Fergânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/378-382.

⁶³ Bk. Mehmet Okuyan, “Necmeddîn-i Dâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/496.

Anadolu'ya gelmiş olması muhtemeldir. **Mevlânâ**'nın babasının Konya'ya yerleşmesinden yedi sekiz yıl kadar önce 1221 yılında ölmüştür.

Bir diğer **Ahmed Fakih** ise Horasan'dan Konya'ya gelen ve **Mevlânâ**'nın babası **Bahâeddîn Veled**'in müridlerinden kutbü'l-büdelâ lakaplı zâttır. **Ahmed Eflâkî**, onun bir gün *el-Hidâye* okurken **Bahâeddîn Veled**'in ilmindeki büyüklüğü karşısında kendini kaybederek kitaplarını ateşe atıp dağlara çıktığını ve ancak **Bahâeddîn Veled**'in vefatından sonra şehre döndüğünü, Dervâze-i Ahmed mahallesinde oturarak gaybda olanları söylemekle ve başka kerâmetler göstermekle şöhret bulduğunu anlatmaktadır.⁶⁴

18. Ahmed ez-Zencânî

Tam adı **Ahmed b. Sa'd b. Mehdi b. Abdüssamed el-Osmanî ez-Zencânî**'dir. Nispet ismine bakılırsa Anadolu'ya İran'ın Zencân şehrinde geldiği anlaşılmaktadır. Moğolların Türkistan coğrafyasını işgal etmesi sonucu Anadolu'ya geldiği anlaşılan **Zencânî**'nin Sultan **I. Alâeddîn Keykubâd**'a *Letâifu'l-Alâiyye fi'l-Fedâili's-Seniyye* adında bir siyâsetnâme sunmuştur.

Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan **Ahmed ez-Zencânî** Anadolu'ya geliş nedenini **Sultan Alâeddîn Keykubâd**'a sunduğu eserinde şöyle dile getirmektedir: “Zamanın felaketi beni rahatsız edip, Ermenistan'dan çıkmaya zorlayınca sıkıntılar omuzlarıma çöktü ve talihsizliğimden dolayı keder yakama yapıştı. Arzu pınarları, ümitsizlik gözyaşlarıyla çıktı. Fırsatların kaynağı, keskin bir kılıç belasına dönüştü. Günler yüzünü ekşitti. Kötülükler alnını kararttı. Selâmet burnu tıkanı. Keramet dili suskunlaştı. Refâh eli harâb oldu. Saadet ayağı kaydı. Sevinç göğsü daraldı. Umutlu gözlerim ümitsizlik yaşları ile doldu. Yaralar olgunlaştı. Sarsıntılar belimi büktü. Felaketlerden dolayı ayakta duramaz oldum ve çöküntüye uğradım. Güvenlik akamete uğradı, ümitler suya düştü ve bunlar arasında boğuldum. Böylece bu bölgenin havası bozuldu.”⁶⁵

19. Tâceddîn-i Erdebilî

Tâceddîn-i Erdebilî'nin hayatı ve devlet adamlarıyla münasebeti kaynaklara pek aksetmemiştir. **Eflâkî**'de geçen bazı bilgilere göre, **Mevlânâ**'nın sohbetlerine iştirak ettiği ve onun **Mevlânâ**'ya bazı sorular sorduğuna dair kayıtlardan **Mevlânâ**'nın çağdaşı olduğu söylenebilir. Ayrıca **Eflâkî** onun **Pervâne** tarafından inşa ettirilen hânkâhın şeyhi olduğu ve burada müritlerine sohbet ettiğinden bahseder.⁶⁶

20. Kadı Tirmizî

Bu dönemde Konya'nın etkili kadılarından birisi de **Kadı Tirmizî**'dir. **Kadı Tirmizî, I. Gıyâseddîn Keyhüsrev**'e muhâlif olanların isteği üzerine **I. Keyhüsrev**'in İstanbul'da bulunduğu sırada kâfirlere uyararak dînin yasakladığı fenalıkları yaptığından dolayı tekrar sultanlığa uygun olmadığı hakkında fetvâ verir. **I. Gıyâseddîn Keyhüsrev** ikinci defa sultan olunca ilk iş olarak **Kadı Tirmizî**'yi cezalandırarak idâm eder. Önemli bir dîn âlimi olan ve Konya halkı tarafından çok sevilen **Kadı Tirmizî**'nin katledilmesi halk tarafından büyük üzüntü ile karşılanmış, başta kıtlık olmak üzere yaşanan her türlü olumsuzluk **Kadı Tirmizî**'nin ölümü ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Halkın yaşadığı

⁶⁴ Ayrıntılı bilgiler için bk. Osman Fikri Sertkaya, “Ahmed Fakih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/65-67.

⁶⁵ Ayrıntılı bilgiler için bk. İhsan Fazlıoğlu, “Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'a Sunulan Siyasetnâme: el-Letâifu'l-'alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye”, *Divan: İlmî Araştırmalar* 3/1, (Aralık 1997), 225-239.

⁶⁶ Bk. Eflâkî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, 1/503-504.

bu üzüntü I. **Keyhüsrev**'i de etkilemiş, **Kadı Tirmizî**'nin çocuklarına yardım ederek gönüllerini almaya çalışmıştır.⁶⁷

21. Tâcüddîn Kürdî

İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi ve fıkıh âlimi olan bu zat hakkında çok az bilgi bulunuyor. Anadolu Selçuklu Devleti kadı'l-kudâtlarından **Sirâcüddîn Mahmûd Urmevî**'den ilim tahsîl eden **Şeyh Tâcüddîn** Osmanlı medreselerine müderris olur. Akranları arasında derecesi çok yükselir. Halk arasında ilmi ve irfânı ile meşhûr olur. İznik şehrini fetheden genç Osmanlı Sultanı **Orhan Gazi**, İznik'te bir medrese yaptırıp, oraya ilim erbâbını da'vet eder. Âlimlere çok izzet ve ikramda bulunur. Bu âlimler arasında **Dâvûd-i Kayserî** ve **Tâcüddîn Kürdî** de vardı. **Dâvûd-i Kayserî**'nin 750 (1349) yılında vefatından sonra, İznik Orhâniye Medresesi'ne başmüderris olarak **Tâcüddîn Kürdî** ta'yin edilmiştir.

Şeyh Tâceddîn talebelerinden **Kara Halîl**'e kızlarından birini verir. Sonradan Osmanlı veziri olacak olan bu **Kara Halîl**, **Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa**'dan başkası değildi. Kızlarından birini de çok önceden **Edebâlî**'ye vermişti. **Tâcüddîn Kürdî**, 751 (1350) yılından sonra vefat eder. Onun vefatından sonra, İznik-Orhâniye Medresesi müderrisliğine **Alâüddîn Esved**, yani **Kara Hoca** diye bilinen âlim zât tayin edilir.⁶⁸

22. Muhammed b. Alî Râvendî

Ebû Bekr Necmüddîn Muhammed b. Alî b. Süleymân er-Râvendî (603/1207'den sonra) *Râhatü's-Sudûr* adlı eseriyle meşhur olan bir târihçidir. Kâşân yakınlarındaki Râvend kasabasında doğmuştur. **II. Tuğrul**'un ölümüyle Irak Selçukluları yıkıldığından eserini o sırada Anadolu Selçuklu tahtında oturan **II. Rükneddîn Süleyman Şah**'a takdim etmek üzere Konya'ya gider. **II. Süleyman Şah**'ın da 600'de (1204) vefatı üzerine kitabını yeni sultan **I. Gıyâseddîn Keyhusrev**'e ithaf etmek isteyen **Râvendî** bu fırsatı ancak sultanın 603'te (1207) Antalya'yı fethi münasebetiyle yakaladığını belirtir. **Râvendî**, Hemedan'a gelip **I. Keyhusrev**'in cömertliğinden ve âlicenaplığından bahseden **Cemâleddîn Ebû Bekir b. Ebü'l-Alâ er-Rûmî** adlı bir tâcirin teşvikiyle Konya'ya giderek eserini sultana burada takdîm eder. **Râvendî**, Antalya'nın fethinden bahsettiğine göre 603 (1207) yılından sonra ölmüştür.⁶⁹

23. Mecdüddîn (Necmüddîn) Muhammed Tercümân

Anadolu Selçukluları'nın târihçilerinden **İbn Bîbî**'nin babası olan **Mecdüddîn Muhammed**, Moğol istilasından kaçarak Horosan'dan Anadolu'ya göç eden İranlı bir âlimdir. Cürcân'ın tanınmış seyyid ailelerinden birisine mensuptur. **Sultan I. Alâeddîn Keykûbâd**'ın (1220-1237) davetiyle Konya'ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine girmiştir (1231-1233). **Necmeddîn Muhammed**'in, **Bîbî Müneccime** lâkabını taşıyan eşi, Nişabur'da Şâfiî cemaat reisi müneccim **Kemaleddîn Simnânî**'nin kızıdır. Aynı zamanda **Muhammed İbn Yahya**'nın da kız torunudur. **el-Bîbî el-**

⁶⁷ Bk. Sâlim Koca, "Türkiye Selçuklu Devletini'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhusrev", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)* 5/5, (Haziran 2016), 42.

⁶⁸ Bk. Ebü'l-Hayr İsamüddîn Ahmed Efendi Taşköprüzâde Ahmed Efendi, *Tercüme-i Şakâik-i Nu'mâniyye (Hadâikü's-Şekâik)*, trc. Mecdî Efendi, (İstanbul: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1853), 27.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdulkerim Özaydın, "Râvendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/471-471.

Müneccime lakabıyla bilinen **Bîbî Hâtun** uzun süre “müneccim” olarak **Celâleddîn Hârzemşâh**’ın hizmetinde (1220-1231) bulunmuştur.⁷⁰

24. İbn Bîbî, Nâsireddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî Câferî er-Rugadî

Annesinin daha çok müneccime olmasından dolayı **İbn Bîbî** diye anılan yazar **I. Alâeddîn Keykûbâd** zamanında Konya’ya gelerek Türkiye Selçuklu Devleti’nin hizmetine giren bir ailenin çocuğudur. Anadolu Selçukluları târihi hakkında yazdığı *el-Evâmir el-Alâiyye fi’l-ümûr el-Alâiyye* adlı eseriyle tanınmaktadır. Annesi **Bîbî Hâtun**, Nişâbur şâfiîlerinden **Kemaleddîn Simnânî**’nin kızıdır. Babası **Mecdüddîn (Necmeddîn) Muhammed Tercümân** ise Cürcânlı’dır. **İbn Bîbî**’nin annesi Sultan **Celâleddîn Hârzemşâh**’ın müneccimi, babası ise divan kâtiplerindendi.⁷¹

25. Kaniî-yi Tûsî

Emîr Bahâüddîn Ahmed b. Mahmûd-i Tûsî (672/1273’ten sonra vefat etmiştir) nisbesinden anlaşıldığı kadarıyla Horasan bölgesindeki Tûs şehriendir. **Kaniî**, Moğol istilâsı sırasında ülkesini terketmek zorunda kalır. Hindistan, Aden, San’a, Yemen, Medine, Mekke ve Bağdâd’ı dolaştıktan sonra Anadolu’ya gelir. Konya’da Selçuklu Hükümdarı **I. Alâeddîn Keykûbâd**’ın hizmetine girer. Selçuklu hükümdarları **II. Gıyâseddîn Keyhusrev**, **II. İzzeddîn Keykâvus** ve **IV. Kılıcarslan** dönemlerinde saray şairi olan **Kaniî**’ye “*melikü’ş-şuarâ*” ve “*emîr*” unvanları verilir. **Eflâkî**, **Kaniî**’nin İranlı mutasavvıf şair **Senâî**’nin aleyhinde konuştuğu için **Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî** tarafından uyarıldığını, bu olayın ardından onun müridi olduğunu, **Hâkanî-i Şirvânî** ayarında bir şair olarak tanındığından “*Hâkanî-i zaman*” olarak adlandırıldığını kaydeder. **Mevlânâ** öldüğünde (1273) ona mersiye yazdığına göre bu târihten sonra vefat etmiş olmalıdır. *Selçûknâme* adlı bir eseri bulunmaktadır. **Alâeddîn Keykûbâd** ve **Gıyâseddîn Keyhusrev** dönemlerini anlatan şehname mahiyetindeki eserden bazı parçaları **İbn-i Bîbî**’nin *el-Evâmirü’l-Alâiyye fi’l-Umûri’l-Alâiyye* adlı eserinde nakletmiştir. *Kelile ve Dimne* isimli eseri ise VI. yüzyılda yaşayan **Nasrullah-ı Şirâzî**’nin *Kelile ve Dimne* tercümesinin Farsça manzum hâle getirilmiş şeklidir. 658’de (1260) **II. İzzeddîn Keykâvus** adına yazılmış olup 4500 beyit ihtiva eder.⁷²

C. İranlı Âlimlerin Konya Medreseleri ve Kütüphanelerine Katkıları

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Anadolu coğrafyasının Konya merkezli İslâmlaşma süreci İran’dan gelen milletler sâyesinde olmuştur. Tabîatiyle bu milletlerle berâber gelen âlim ve ârifler berâberlerinde ilmî ve tasavvufî bir birikim de getirmişlerdir. Bilindiği gibi milletler göç ettikleri zamanlarda berâberlerinde dîn, gelenek ve göreneklerini de taşırlar. Yeni bir coğrafyada iskân işlerine girişen milletler çoğu zaman iskân ve inşâ işlerine, bağlı oldukları dînlerin, mâbedlerini kurmakla başlarlar. Anadolu Selçukluları’nda da durum böyledir. Hristiyanların hüküm sürdüğü bir coğrafyaya gelen Müslümanlar ilk önce câmî gibi ibâdethâneleri kurmakla işe başlamışlar. Câmî gibi ibâdethâneler berâberlerinde dînî ilimlerin tahsîl edildiği medreselerin kurulmasını icâb ettirmiştir. Binâenaleyh Müslümanlar Konya’da Altunabâ, Hâtuniye, Gühertâş, Nizâmiye, Tâcü’l-Vezîr, Sırçalı, Karatay, Atâbegiyye, Sâhib Atâ ve Emîr Sirâcüddîn gibi medreseler kurmuşlardır. Medreselerde gerçekleştirilen hizmet ve faaliyetler

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. A. Özaydın, “İbn Bîbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/379-382.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Özaydın, “İbn Bîbî”, 19/379.

⁷² Ayrıntılı bilgi için bk. Rıza Kurtuluş, “Kaniî-i Tûsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/307.

vakfeden kişinin belirttiği esaslara göre yürütülmüştür. Uzun yıllar vezîrlık yapan ve memleketi idâre eden **Sâhib Atâ Fahreddîn Alî**'nin bu konudaki inşâ faaliyetleri çok olup her zaman takdîre şâyân olmuştur. **Sâhib Atâ Şâfiî** mezhebine müntesip olduğundan dolayı kurduğu medreselerde bu mezhebin fikhının okutulmasını esas almıştır. Memleketin baş kadısı **Sirâcüddîn Urmevî** de bu mezhebe müntesip olduğundan dolayı daha çok bu mezhebe göre tedrisât yapmıştır. Dönemin bir diğer büyük Şâfiî âlimi olan **Sadreddîn Konevî** Konya medreselerinin dünya çapında bir müderisi olmuş ve şehre İslâm âleminin dört bir yanından talebe çekmeyi başarmıştır.

Konya'daki medreselerde dînî eğitim-öğretim faaliyetleri belli bir itikâdî ve fikhî mezhebe göre yürütülmekteydi. Medreselerin çoğu Eş'arî ve Şâfiî mezhebini esas almakla birlikte, Hanefî ve Maturidî çizgisinde olanlar da vardı. Ahîler genel olarak itikadta Eş'arî amelde Şâfiî idiler. Ahîlerin pîrî **Ahî Evrân Menâhic** adında Şâfi fikhına dâir bir ilmihâl kaleme almıştır. Aynı şekilde *Metâliu'l-Îmân* adında Eş'arî akaidine dâir bir eseri de bulunmaktadır. **Ahî Evrân, Sadreddîn Konevî, Seyyid Şerefüddîn Herevî**, bir ara vezîrlık de yapan **Kadı İzzüddîn, Hacı Bektâş-ı Velî**'nin Konya temsilcisi **Pîr Ebî, Hacı Tacüddin-i Kâşî** gibi isimler Anadolu'da **Fahreddîn-i Râzî** çizgisini devam ettiren isimlerden olmuştur. **Necmeddîn Kazvîni**'nin *el-Hâvî* adlı Şâfiî fikhî eseri Konya medreselerinde okutulan eserler arasında yer alır. **Alâüddîn Alî el-Konevî** bu eseri şerhetmiştir. Ve bu eser Sadriyye zâviyesinde okunan eserler arasında yer almıştır. Şâfiî-Eş'arî çizgi hâkimiyetinden dolayı Müslüman olan Rumlar da bu mezhebi tercih etmişler. **Celâleddîn Karatay** ve oğlu **Rükneddîn Ahmed** gibi Rum kökenli devlet adamları da bu mezhebi tercih edenler arasında yer alır. Rum asıllı bu vezîrlerin gayet iyi bir şekilde Farsça ve Arapça bildikleri görülmektedir. Mâverâünnehr bölgesinden Anadolu'ya gelenler genelde Hanefî ve Mâturidî mezhebine müntesip idiler. **Mevlânâ, Abdülazîz el-Fârisî** gibi âlimler de Hanefî mezhebinin Anadolu'daki temsilcileri olmuşlar. Emirlerden **Bedreddîn Muslih** Sırçalı Medrese'yi Hanefî mezhebi fakihlerine tahsis etmiştir. **Sadreddîn Konevî**'nin talebelerinden **Saîdüddîn Fergânî** ise *Minhâcü'l-İbâd* adlı eserini Hanefî ve Şâfiî esaslarına göre düzenlemiştir.⁷³

Konyâ'nın kültür ve medeniyet merkezi olmasında önemli olan unsurlardan bir tanesi de meşhûr kütüphaneleridir. Yukarıda **Sadreddîn Konevî** bahsinde geçtiği üzere Konevî Kütüphânesi içerisinde pek çok önemli eser barındırmaktaydı. Bu eserleri mütalaa etmek, onlardan istifade etmek ve istinsâh etmek için İslâm âleminin dört bir yanından âlimler Konya'ya gelmekteydi. Konya'nın bir diğer önemli kütüphanesi de **Kadı Sirâcüddîn-i Urmevî**'nin beşincigöbekten torunu **Kutlu Melek Hâtun** tarafından kurulan ve kendi ismiyle tanınan Kutlu Melek Hâtun Kütüphanesi'dir. **Urmevî** vefat edince eserleri ve kütüphanesi dip torunlarından **Mevlânâ Mahmûd Çelebî**'nin kızı **Kutlu Melek Hâtun** tarafından Konya'da Atabekiyye Medresesi hizasında inşâ edilen Darü'l-Huffâz'a vakf edilmiştir. **Kutlu Melek Hâtun**'un vakfettiği kitaplar Cumhuriyet döneminde Yusufağa Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.⁷⁴

Konya'nın önemli kütüphanelerinden biri de Mevlânâ Dergâhı Kütüphanesi'dir. **Mevlânâ**'nın *Mesnevî*'si, *Dîvân-ı Kebîr*'i ve **Mevlânâ**'nın yolunu tâkîb eden âriflerin eserleri bu kütüphanede muhâfaza edilmekteydi.⁷⁵

Bu dönemde medreselerin tahsîl dili Farsçaydı. Tabiatıyla bu dönemde te'lîf edilen eserlerin çoğu bu dilde kalem alınmıştır.

⁷³ Bk. Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*, 101-107.

⁷⁴ Bk. Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*, 136.

⁷⁵ Bk. Bayram, *Selçuklular Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*, 138.

İslâm medeniyetinin şâheserleri sayılan **Mevlânâ**'nın *Mesnevî-i Mânevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ Fih* ve *Mecâlis-i Seb'a*, **Kadı Sirâcüddîn-i Urmevî**'nin *Metâliu'l-Envâr*, *Beyânü'l-Hak*, *Kitâbu'l-Menâhic*, **Sadreddîn-i Konevî**'nin *Fükûk*, *Nusûs*, *Tabsiratü'l-Mübtedâ* ve *Tezkiretü'l-Müntehâ*, *Risâletü'l-Vücûd*, *Miftâhu'l-Gayb*, **Şems-i Tebrîzî**'nin *Makalât*, **Fahreddîn-i Irâkî**'nin *Lemeât*, **Bahâeddîn Veled**'in *Maârif*, **Seyyid Burhâneddîn Muhakkık-i Tirmizî**'nin *Maârif*, **Sultan Veled**'in *Maârif*, *İbtidânâme*, *Rebâbnâme*, *İntihânâme*, **Saîdüddîn-i Ferganî**'nin *Menâhicü'l-İbâd ile'l-Meâd*, ve *Şerh-i Kasîde-i Tâiye-i İbn-i Fâriz*, **Sipehsâlâr** diye meşhur **Ferûdûn b. Ahmed**'in **Mevlânâ** hakkında kaleme aldığı *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-i Hazret-i Hudâvendigâr*, **Râvendî**'nin, **Gıyaseddîn Keyhüsrev**'e ithaf ettiği, Büyük Selçuklular ile İsfahân Selçuklularından bahseden *Râhatu's-Sudûr* ve *Âyetü's-Sürûradlı* târih eseri, **İbn-i Bîbî**'nin *Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye* gibi önemli eserler hep bu dönemin ürünleridir.

Son olarak da çalışmalarımızın ruhûna uygun düşen ve **Hz. Mevlânâ**'nın o günkü Konya'ya ve bu şehrin İslâm âlemindeki yansımaları güzel bir şekilde anlatan şu gazelini arz edelim:

اندرا در خانه یارا ساعتی	تازه کن این جان ما را ساعتی
این حریفان را بخندان لحظه ای	مجلس ما را بیار ساعتی
تا ببیند آسمان در نیم شب	آفتاب آشکارا ساعتی
تا ز قونیہ بتابد نور عشق	تا سمرقند و بخارا ساعتی
روز کن شب را به یک دم همچو صبح	بی درنگ و بی مدارا ساعتی
تا ز سینہ برزند آن آفتاب	همچو آب از سنگ خارا ساعتی
تا ز دارالملک دل برهم زند	ملک نوشروان و دارا ساعتی

Ey sevgilim, bir saat olsun gel de şu canımıza can kat. Bu adamcağızları bir an olsun güldürüp sevindir de meclisimizi süsle bir saat. Tâ ki gece yarısında âsumân güneşi âşikâra görsün, Konya'dan aşk nûru parlâsın, tâ Semerkand'a Buhârâ'ya varsın. Bir ân da olsa gecelerimizi gündüz gibi aydınlık kıl da bir hoş olalım, bir güzelleşelim. Suyun sert taştan taşıdığı gibi güneş de sînemizden taşsın, aksın. Dârü'l-Mülk'ten (Konya'dan) taşsın da **Nuşirevân** ve **Dârâ**'nın mülkünü bir hoş etsin.⁷⁶

SONUÇ

Anadolu'nun önemli şehirlerinden olan Konya asırlarca İran ve Yunan hâkimiyetini yaşamıştır. İslâmiyetin tulûu esnasında şehir Yunan/Rum hâkimiyeti altındaydı. Doğudan gelen Müslümanlar tarafından fethedilen Konya yeniden İran hâkimiyet alanına girmiştir.

Konya Müslümanların eline geçer geçmez İslâm kültür ve medeniyetinin önemli merkezlerinden biri olmaya başlamıştır. Şehir İslâm âleminin dört bir yanından ilim talebelerinin uğrak yerlerinden birisi olmuş **Mevlânâ**, **Sadreddîn Konevî**, **Şems-i Tebrîzî**, **Sirâcüddîn Urmevî** gibi büyük âlimlerin ve *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fükûk*, *Lemeât* gibi İslâm düşüncesinin parlak metinlerinin meydana gelmesine beşiklik etmiştir. Dönemin İslâm âleminin önemli merkezleri olan Bağdad, Şam, İsfahan, Semerkand ve Buhara gibi ilim merkezleri ile güçlü bir bağ kurulmuş ve çok canlı bir

⁷⁶ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Dîvân-ı Kebîr*, hzr. Bediüzzaman Firûzânfer, (Tahran: Şirket-i Mutâlaat-i Neşr-i Kitâb-i Pârise, 1389), 954.

ulemâ ve urefâ seyr ü seferi gerçekleştirilmiştir. Bu seyr ü sefer faaliyetlerinde temel unsurlar genellikle İran diyârlarından te'mîn edilmiş ve bu memleketin eski dillerinden olan Farsça bölgeye güçlü bir şekilde dönüş imkânı bulmuştur. İran üzerinden gelen güçlü bir rüzgârla sanatta, mimârîde, ilimde, kültürde İslâm medeniyetinin motifleri şehirde hâkim olmuştur. Özellikle Şam ve Bağdad ile sıkı bir irtibat sağlanmış, İslâm kültürünün fütüvvet ve âhîlik gibi değerleri bu bölgeye taşınmıştır.

Sâhib Fahreddin Ali, Şemsüddin İsfahânî gibi İranlı devlet adamları Selçuklu sultanları ile birlikte güçlü bir irtibat sağlayarak adeta yeni bir şehir kurmuşlar ve yeniden inşa edilen şehir kısa sürede bir ilim ve irfân merkezi haline gelmiştir. Şehirde güçlü medrese ve kütüphaneler kurulmuş **Sadreddin Konevî, Evhaddüdîn-i Kirmânî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, Şihâbüddîn-i Sühreverdî** gibi âlim ve ariflerin buraya gelmesine vesile olmuştur.

12. yüzyılda İran tarafından gelen İrânî ve Turânî milletler Anadolu coğrafyasına yeni bir din getirmişler ve bu dini kısa bir sürede bölgede yaymayı başarmışlar. Yeni din ekseninde bölgede sanatta, mîmârîde, askeriyede yenilikler sağlanmış ve yerli Hristiyan milletlere de karışılarak yeni bir sentez oluşturulmuştur. Tabiatıyla savaşlar neticesinde olan bu gelişmeler bir kısım şiddetli cereyanları berâberinde getirdiyse de kısa bir süre içerisinde medenîleşme yolunda yeni çizgilerintâkip edilmesi başarılmıştır.

KAYNAKÇA

AKEAGD, Aydın İli ve İlçeleri Kültür Eğitim Araştırma ve Geliştirme Derneği. "Aydın Dernek". Erişim 23 Temmuz 2020. <http://www.aydindernek.org.tr/gazi-umur-bey-kitabesi/>

Aksarayî, Mahmûd b. Muhammed Kerîmüddîn. *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, hzr. Osman Turan. Ankara: Çâphâne-i Encümen-i Târih-i Türk, 1934.

Azamat, Nihat. "Evhadüddîn Kirmânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/518-520. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Bayram, Mikâîl. *Ahî Evrân-Mevlânâ Mücâdelesî*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2012.

Bayram, Mikail. *Anadolu Selçukluları Zamanında Konya'da Dînî ve Fikrî Hareketler*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2008.

Bayram, Mikâîl. *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*. Konya: Kömen Yay. 2004.

Bilgin, Orhan. "Fahreddîn-i Irakî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/84-86. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Bryennios, Nikephoros. *Tarihin Özü*. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.

Çağrıcı, Mustafa. "Sirâceddin el-Urmevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Cahen, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu (La Turquie pré-Ottomane)*. çev. Erol Üyepazarcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, 2012.

Ceyhan, Semih. "Şems-i Tebrîzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/511-516. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ceyhan, Semih. "Seyyid Burhâneddîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/56-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

- Demirelişçi, Keziban. *Türkiye Selçuklu Devlet Adamları (1075-1308)*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Demirli, Ekrem. “Sadreddîn Konevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/420-425. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Eflâkî, Şemseddîn Ahmed el-Ârifî. *Menâkıbü'l-Ârifîn*, hzr. Tahsîn Yazıcı. 2 Cilt. Ankara: TTK Basımevi, 1959.
- Erol, Ayben. *Konya Sâhip Atâ Külliyesi Çînileri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Esterâbâdî, Azîz b. Erdeşîr. *Bezm u Rezm*. İstanbul: Evkâf Matbaası, 1928.
- Fazlıoğlu, İhsan. “Sultan I. ‘Alâuddîn Keykubâd’a Sunulan Siyasetnâme: el-Letâifu'l-‘alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye”. *Divan: İlmî Araştırmalar* 3/1. (1997), 225-239.
- Hacıgökmen, M. Ali. “Mecdüddîn İshak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/210-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Hillenbrand, Carole. “Rāvandî, the Seljuk Court at Konya and the Persianisation of Anatolian Cities”. *Mésogeios 25-26, special issue Les Seldjoukides d'Anatolie*. ed. Gary Leiser. 157-169. Paris: 2005.
- İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Câferî er-Ruğadî. el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umuri'l-Ala'iye (Selçuknâme). trc. Mürsel Öztürk. 2 Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
- İlvan, Erdi. *Türkiye Selçuklu Devleti Ve Vezirleri*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Kılıç, Mahmud Erol. “Saîdüddîn Fergânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/378-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kirmânî, Hâmid Ebu'l-Fahr Evhadüddîn. *Menâkıb-ı Evhadüddîn-i Kirmanî - mukaddime-*. hzr. Bediüzzaman Firüzânfer. Tahran: Büngâh-ı Terceme ve Neşr-i Kitâb, 1969.
- Koca, Sâlim. “Türkiye Selçuklu Devletini'nin Temel İç ve Dış Politikaları ve Sultan I. Gıyâseddîn Keyhusrev”. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi (USAD)* 5/5. (2016), 25-67.
- Kurtuluş, Rıza. “Kâniî-i Tûsî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/307. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Dîvân-ı Kebîr*. hzr. Bediüzzaman Firüzânfer. Tahran: Şirket-i Mutâlaat-i Neşr-i Kitâb-i Pârise, 1389.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî-i Mânevî*. hzr. Nizâmüddîn Nûrî. Tahran: İntişârât-i Kitâb-i Âbân, 1386.
- Necmeddîn Râzî/Dâye, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî. *Mirsâdü'l-İbâd mine'l-Mebde'i ile'l-Meâd*. hzr. Hüseyin el-Hüseyinî en-Nîmetullâhî. Tahran: Matbaa-i Meclis, 1352.
- Niğdeli Kādı Ahmed. *Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hafidü'l-Halik'ı (Anadolu Selçuklularına dair bir kaynak): (inceleme-tercüme)*. hzr. Ali Ertuğrul. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

- Okuyan, Mehmet. "Necmeddîn-i Dâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/496. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbn Bîbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/379-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özaydın, Abdülkerim. "Râvendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/471-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Şâhin, İlhan. "Ahî Evrân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Şahinoğlu, M. Nazif. "Bahâeddîn Veled". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/460-462. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şerbetçi, Azmi. "Kutbüddîn Şîrâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/487-489. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Ahmed Fakîh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/65-67. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Sevgi, Ahmet. "Hüsâmeddîn Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/512. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Sipehsâlâr, Ferîdun b. Ahmed. *Risâle der Ahvâl-i Mevlânâ Celâleddîn-i Mevlevî*. hzr. Saîd Nefisî. Tahran: İntişârât-i Kütüphâne ve Çâphâne-i İkbâl, 1325.
- Taşköprüzâde, Ebü'l-Hayr İsmâüddîn Ahmed Efendi Ahmed Efendi. *Tercüme-i Şakâik-i Nu'mâniyye (Hadâikü'-ş-Şekâik)*. trc. Mecdî Efendi. İstanbul: Dârü't-Tibâatî'l-Âmire, 1853.
- Tezin, Sadık. *Selçuklu Türkiye'sinde Devlet Adamları İle Dînî-İlmî Zümreler Arasındaki İlişkiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. 1 Cilt. İstanbul: Türk Neşriyatı Yurdu, 1969.
- Uludağ, Süleyman. "Cendî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/361. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Vryonis, Speros. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Proce of Islamization from the Eleventh through the Fiftteenth Century*. Berkeley Los Angeles London: University of California Press, 1971.
- Yavaş, Alptekin. *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddîn Ali'nin Mimari Eserleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Yıldız, Harun. "Hacı Bektaş Vilâyetnâmesinde Ahî Evrân". *I. Ahi Evrân-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*. ed. M. Fatih Köksal. 2/1023-1042. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 2005.
- Yılmaz, Hasan Kamil. "Şehâbeddîn Sühreverdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/40-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Muhammet. "Sadreddîn Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2. (2013), 1-19.